

1. Staatse Raad van Brabant

De totstandkoming van deze serie 'Procesgidsen' wordt begeleid door een commissie, ingesteld door het bestuur van de STICHTING TOT UITGAAF DER BRONNEN VAN HET OUD-VADERLANDSE RECHT (STICHTING OVR).

Van deze Begeleidingscommissie maken deel uit: prof.mr. O. Moorman van Kappen (voorzitter), prof.mr. A.Fl. Gehlen, prof.mr. C.H. van Rhee, prof.mr. F. Keverling Buisman en mr. T.J.M. Kolfschoten (secretaris).

STAATSE RAAD VAN BRABANT

E.J.M.F.C. BROERS

B.C.M. JACOBS

Hilversum
Verloren

2000

INHOUDSOPGAVE

Lijst van afkortingen	7
Lijst van illustraties	8
1 De rechterlijke organisatie in Staats-Brabant	9
2 Samenstelling en organisatie van de Raad van Brabant	12
3 Instructies van de Raad	14
4 Competentie van de Raad	16
4.1 Rechtsmacht in civiele zaken	17
4.2 Rechtsmacht in criminele zaken	18
4.3 Voluntaire en gratieuze rechtsmacht	18
5 Procesgangen in civiele zaken	20
5.1 De rolprocedure	20
5.2 De communicatoire procedure	22
5.3 De procedure voor commissarissen	23
6 Schema's van de civiele procesgangen	25
6.1 Schema van de rolprocedure	25
6.2 Schema van de communicatoire procedure	26
7 Een zaak in hoger beroep voor de Raad van Brabant	27
Bijlage 1 Processtukken genoemd in de inventarissen	43
Bijlage 2 Chronologisch overzicht van rol en notulen	44
8 Archief en toegangen	48
9 Eigentijdse bronnen	50
10 Literatuur	52
11 Glossarium	55

ISBN 90-6550-627-6

©2000 Stichting OVR en

Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, www.verloren.nl

Typografie Rombus, Hilversum

Drukwerk Wilco, Amersfoort

Brochage Van Strien, Dordrecht

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

1	De technische organisatie in Staats-Brabant	1
2	Samenvatting en organisatie van de Raad van Brabant	2
3	Instructies van de Raad	3
4	Compromis van de Raad	4
4.1	Rechtsmacht in civiele zaken	4.1
4.2	Rechtsmacht in criminele zaken	4.2
4.3	Volmacht en groenboek	4.3
5	Procedures in eerste instantie	5
5.1	De rechtspraak	5.1
5.2	De commissie van de Raad	5.2
5.3	De procedure voor de Raad	5.3
6	Schemen van de civiele procedure	6
6.1	Schemen van de procedure	6.1
6.2	Schemen van de procedure in de Raad	6.2
7	Een zaak in hoger beroep voor de Raad van Brabant	7
8	Bijlage 1: Processtukken van de Raad van Brabant	8
9	Bijlage 2: Chronologisch overzicht van de Raad van Brabant	9
10	Archief en toegang	10
11	Bibliografie	11
12	Index	12
13	Glossarium	13

dln.	delen
e.a.	en anderen
ed.	editeur
e.v.	en volgende
fol.	folio
inv.nr.	inventarisnummer
nr.	nummer
p.	pagina
q.q.	qualitate qua
RANB	Rijksarchief in Noord-Brabant
red.	redactie
RvB	Raad van Brabant

LIJST VAN ILLUSTRATIES

- 1 Zegel van de Raad van Brabant uit de zeventiende eeuw (Rijksarchief Noord-Brabant, Collectie Provinciaal Genootschap, inv.nr. 209) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 13
- 2 Zegel van de Raad van Brabant uit 1728 (Rijksarchief Noord-Brabant, Collectie Provinciaal Genootschap, inv.nr. 209) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 19
- 3 Archiefbescheiden van het proces tussen Frederik Mulder en Hendrik Everwijn van de Wal (Rijksarchief Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 788, dossiernr. 3631; inv.nrs. 98, 746, 826) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 28
- 4 Mandement van reformatie van Frederik Mulder tegen Hendrik Everwijn van de Wal (Rijksarchief Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 788, dossiernr. 3631) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 31
- 5 Rol van civiele zaken van het jaar 1756 (Rijksarchief Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 746) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 34
- 6 Notulen van de raadsvergadering van 6 mei 1756 (Rijksarchief Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 98, p. 69) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 39
- 7 Eindvonnis in het proces van Frederik Mulder tegen Hendrik Everwijn van de Wal (Rijksarchief Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv.nr. 826, vonnisnr. 7000) (foto Rijksarchief in Noord-Brabant) 41

1 DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE IN STAATS-BRABANT

Binnen het gebied van de huidige provincie Noord-Brabant lag in de periode van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een conglomeraat van kleinere en grotere rechtsgebieden.¹ Het grootste deel daarvan werd gevormd door het generaliteitsland Staats-Brabant. Dit omvatte op den duur stad en markizaat van Bergen op Zoom, stad en baronie van Breda, stad en meierij van 's-Hertogenbosch, Grave en het Land van Cuijk, de heerlijkheid Willemstad, de heerlijkheid Prinsenland en de heerlijkheid Steenberghe. Een ander deel werd gevormd door Hollandse gebieden, te weten het Land van Heusden, het Land van Altena, een gedeelte van het baljuwschap Zuid-Holland en de heerlijkheden Niervaart, Zevenbergen, Hooge en Lage Zwaluwe en Geertruidenberg. In het noordoosten vielen buiten Staats-Brabant de baronie van Boxmeer, het graafschap Megen, het Land van Ravenstein, het tot het hertogdom Kleef behorende Oeffelt, de Gelderse plaatsen Oijen en Dieden en de Rijksheerlijkheid Gemert. Verder treffen we op het territoire van de provincie nog het graafschap Bokhoven, enige (gedeelten van) Gelderse en Zeeuwse plaatsen en Luyksgestel, dat tot het prinsbisdom Luik behoorde. Enkele stukjes grondgebied behoorden tot de Oostenrijkse Nederlanden, waaronder Baarle-Hertog en een gedeelte van Huijbergen. Daartegenover behoorde het tegenwoordig in België gelegen Lommel toentertijd tot de meierij van 's-Hertogenbosch.²

In al deze gebieden waren lokale schepenenbanken in beginsel belast met de rechtspraak in eerste instantie. In de vijftiende eeuw was er voor een groot deel van deze gebieden een rechtscollège boven de lokale schepenenbanken komen te staan, waardoor er een hiërarchie in de rechterlijke organisatie was geschapen. Voor het gedeelte van de tegenwoordige provincie Noord-Brabant dat in die periode tot het hertogdom Brabant behoorde, was dat college de Raad van Brabant in Brussel. Deze Raad was voortgekomen uit de hertogelijke regeringsraad. Het definitieve begin van deze speciale justitierraad valt te situeren rond 1430 met een instructie van Philips de

¹ Voor een overzicht met kaarten zie W.A. van Ham, J.G.M. Sanders en J. Vriens, red., *Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden 1572-1795. Een institutionele handleiding* ('s-Hertogenbosch-Hilversum 1996) 13-46.

² Buiten Staats-Brabant behoorden ook de Staatse delen van de Landen van Overmaze tot het ressort van de Raad: B.C.M. Jacobs en E.J.M.F.C. Broers, 'De Staatse Raad van Brabant en de Landen van Overmaze', *Het Land van Herle* 40 (1990) 13-28. Voorts fungeerde de Raad sedert 1676 als gedelegeerde rechter namens de Staten Generaal voor beroepszaken uit Staats-Vlaanderen: J.Th. de Smidt, 'Het gemoet van een rechter' in: Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabant's recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant (Assen 1990)* 271-274.

Goede.³ De Raad bleef tot de verovering van de verschillende gebieden in het noorden van het hertogdom door de Staatse troepen tijdens de Tachtigjarige Oorlog het hoogste rechtscollege. Voor de veroverde gebieden ontstond er een probleem dat in 1586 in eerste instantie werd ondervangen door een voorlopige voorziening, die vervolgens in 1591 door een definitieve oplossing werd opgevolgd, ofschoon deze laatste ook nog als provisioneel werd aangeduid.⁴ De voorlopige voorziening was bedoeld voor het markizaat van Bergen op Zoom van waaruit men na de verovering door prins Maurits niet meer te Brussel in beroep kon gaan of andere juridische voorzieningen kon vragen. De Rekenkamer van het markgraafschap vroeg daarom aan de graaf van Leicester, de machthebber van dat moment, of prins Maurits, zijn raad en enige bekwame rechtsgeleerden in dergelijke zaken als 'representerende de Raad van Brabant' mochten optreden. Dit verzoek leidde tot de instelling van een college van drie raadsheren, dat uiteindelijk in Den Haag kwam te zetelen. Toen het Staatse territorium zich uitbreidde, besloten de Staten Generaal, die inmiddels de soevereiniteit over de veroverde gebieden uitoefenden, een voorziening te treffen voor alle veroverde en nog te veroveren gebieden in Brabant. Op 26 september 1591 riepen zij een zevenkoppig college in het leven als 'Raad en Leenhof van Brabant en Landen van Overmaze'. De Staten Generaal verklaarden dat zo veel mogelijk zou worden aangesloten bij de bevoegdheden van de Soevereine Raad van Brabant in Brussel, maar onderzoek heeft uitgewezen dat dat in de praktijk toch enigszins anders heeft uitgepakt.⁵ Vooral op bestuurlijk terrein boette de Staatse Raad aan bevoegdheid in. Het college werd teruggedrongen naar het terrein van de justitie. En zelfs op dat terrein had de Raad minder bevoegdheden dan vele andere gewestelijke hoven. Een deel van de 'bestuursrechtspraak' (geschillen over tienden, gemene middelen en tollén) ging over naar de Raad van State en de Leen- en Tolkamer. Soms beslechtten ook de Staten Generaal en de Hoge Raad van Holland en Zeeland Brabantse rechtsgeschillen, terwijl op het terrein van gratie vooral de Staten Generaal en de Stadhouder optraden.

Op het terrein van de rechtspraak restte de Raad van Brabant uiteindelijk een bevoegdheid om in eerste aanleg kennis te nemen van bepaalde civiele en criminele

3 Over het ontstaan van de Raad van Brabant bestaan verschillende opvattingen. M.W. van Boven, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat' in: Van Ham, Sanders en Vriens, red., *Noord-Brabant tijdens de Republiek*, 91, gaat uit van 1477. E. Put, *Inventaris van het Archief van de Raad van Brabant. Deel 1, Archief van de griffies* (Brussel 1995) 11, geeft evenwel duidelijk aan dat de gangbare opvatting is dat 1430 als definitieve start van de Raad moet worden beschouwd. Zie voorts Ph. Godding, 'De opkomst van de Raad van Brabant (1427-1472)', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 2 (1985) 1-16 en Ph. Godding, *Le Conseil de Brabant sous le règne de Philippe le Bon (1430-1467)* (Brussel 1999).

4 Th.E.A. Bosman, 'Indien de deugd op aard ook nu nog luister teelt...'. Biografische schets van Andries Hessels, diplomaat en raadsheer', in Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabants recht dat is ... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Assen-Maastricht 1990) 28-30; Th.E.A. Bosman, 'Een "oude" raad in een nieuwe staat? De beginjaren van de Staatse Raad van Brabant', *Bijdragen tot de Geschiedenis* 75 (1992) 153-171.

5 J.P.A. Coopmans, 'Van Soevereine Raad naar Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 2 (1985) 17-44. Zie ook B.C.M. Jacobs, 'De stijl van procederen van de Raad van Brabant' in: D. Heirbaut en D. Lambrecht, red., *Van oud en nieuw recht. Handelingen van het XVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres* (Antwerpen 1998) 105-121.

zaken, een bevoegdheid om in hoger beroep te oordelen over civiele geschillen en een bevoegdheid om op te treden in volontaire en gratieuze zaken.

Het belangrijkste deel van de competentie van de Raad bestond in de beslechting van civiele zaken in hoger beroep. Van vonnissen van schepenenbanken in de meierij van 's-Hertogenbosch, de baronie van Breda en het markizaat van Bergen op Zoom was appel mogelijk bij de hoofdbanken in de drie steden. Van de uitspraken van de hoofdbanken van 's-Hertogenbosch en Breda stond vervolgens reformatie bij de Raad open, van die van de hoofdbank van Bergen op Zoom appel. In Grave en het Land van Cuijk, die feitelijk sedert 1602 en officieel sedert 1648 tot Staats-Brabant behoorden, stond van de dorpschepenenbanken in civiele zaken appel open op de hoofdbank van Cuijk en vandaar reformatie op de Raad.⁶ Het kwam evenwel voor dat een vonnis van een schepenenbank onder voorbijgaan aan de eigenlijk bevoegde hoofdbank direct werd voorgelegd aan de Raad van Brabant (beroep omisso medio).

De Raad van Brabant probeerde zijn rechtsmacht uit te strekken over de grensgebieden in het noordoosten en deze gebieden bij de meierij van 's-Hertogenbosch te betrekken. Hij wierp zich op als appellinstantie voor stad en land van Megen, voor stad en land van Ravenstein, voor Boxmeer en voor Gemert. Megen en Ravenstein verzetten zich fel tegen deze pogingen. Ook Boxmeer heeft zich nooit aan de Raad van Brabant onderworpen. Vanuit Gemert diende men na 1662 in appel te gaan bij 's-Hertogenbosch en van daaruit was reformatie bij de Raad van Brabant mogelijk.⁷

Tot aan het einde van de Republiek in 1795 was de Raad het hoogste rechterlijke college binnen Staats-Brabant. Dit hield in dat er van zijn uitspraken niet in beroep kon worden gegaan, met andere woorden dat hij rechtspraak in laatste aanleg. Wel kon men de Raad verzoeken om een gewezen vonnis te herzien. Een dergelijk verzoek tot revisie werd door de Raad om advies voorgelegd aan de Staten Generaal. Bij een positieve beslissing op het verzoek werd het omstreden vonnis herzien door het voltallige college van raadsheren en een even groot aantal adjunct-reviseurs, die daartoe werden aangewezen door de Staten Generaal.

6 Voor de begrippen 'appel' en 'reformatie' zie nader paragraaf 4.

7 G.F. van der Ree-Scholtens, *De grensgebieden in het noordoosten van Brabant ca. 1200-1795. Institutionele en juridische aspecten* (Assen-Maastricht 1993) 101-103. Zij bestrijdt de opvatting dat Boxmeer zich in 1757 aan de rechtsmacht van de Raad onderwierp, zoals beschreven bij W.M. Lindemann en Th.F. van Litsenburg, m.m.v. H.M.B. Jacobs, *Inventarissen van de Raad en het Leenhof van Brabant en de Landen van Overmaze te 's-Gravenhage 1591-1795, het Hof van Justitie en het Leenhof van Bataafs Brabant te 's-Hertogenbosch 1795-1802 en het Departementaal Gerechtshof en het Leenhof van Bataafs Brabant Breda 1802-1811* (6 dln. 's-Hertogenbosch 1981) deel I, 8.

2 SAMENSTELLING EN ORGANISATIE VAN DE RAAD VAN BRABANT

De Staatse Raad van Brabant bestond aanvankelijk uit zeven raadsheren. Een van hen fungeerde als voorzitter of Eerste Presiderende. Het aantal raadsheren nam in de loop der tijd toe tot tien.⁸ De functie van Eerste Presiderende was een permanente functie. Benoeming van raadsheren geschiedde door de Staten Generaal uit een voordracht van drie personen door de Raad. De Staten Generaal konden overigens van deze voordracht afwijken. Raadsheren moesten officieel geboren Brabander zijn, maar via naturalisatie werd met dit vereiste de hand gelicht en zelfs kwam het voor dat deze naturalisatie achterwege werd gelaten.

Bij de Raad fungeerde een officieel fiscaal bestaande uit een advocaat-fiscaal en een procureur-generaal. De advocaat-fiscaal was belast met de handhaving van de rechten van de hoge overheid en trad op als raadsman van de Staten Generaal in Brabant. Aanvankelijk vervulde een van de raadsheren de functie van advocaat-fiscaal. De combinatie raadsheer/advocaat-fiscaal werd echter op 14 februari 1661 verboden.⁹ De advocaat-fiscaal werd bijgestaan door een procureur-generaal. Deze functionaris vertegenwoordigde de hoge overheid in rechte. Van 1586 tot 1635 werden beide ambten gecombineerd, evenals van 1721 tot 1795. In de tussenliggende periode 1635-1721 werden zij door verschillende personen uitgeoefend.

Voorts was er een griffier aan de Raad verbonden, die de officiële penvoerder van de Raad was en tevens optrad als ontvanger van zegelrechten en boeten (rentmeester van de exploiten). Hij werd bijgestaan door enige klerken.¹⁰

De advocaat-fiscaal, procureur-generaal en griffier werden door de Staten Generaal benoemd op voordracht van de Raad. Afwijking van deze voordracht was evenwel mogelijk.

Aan de Raad waren aanvankelijk één en later twee deurwaarders verbonden die uitsluitend in Den Haag werkzaam waren en vier tot zes deurwaarders die elders exploiten uitbrachten. Daarnaast fungeerden er in het rechtsgebied van de Raad ook buiten Den Haag woonachtige deurwaarders. Deze gerechtsdienaren werden door de Raad zelf benoemd.

⁸ Een van de raadsheren was in beginsel supernumerair, zonder wedde. Van 1717-1754 was er geen supernumerair.

⁹ Cornelis van Cuijk bleef evenwel beide functies tot aan zijn dood in 1668 uitoefenen: RANB, Archief RvB, inv.nr. 1, resolutienrs. 295-296. Lindemann en Van Litsenburg, *Raad van Brabant*, deel I, 56, geven ten onrechte 1669 aan als einddatum van Van Cuijks optreden als advocaat-fiscaal.

¹⁰ Secretarissen, die bij de Soevereine Raad in Brussel en diverse andere rechtscolleges naast de griffier als penvoerders voorkwamen, kende de Staatse Raad van Brabant niet.

Afb. 1. Zegel van de Raad van Brabant uit de zeventiende eeuw

Ten slotte waren er twaalf procureurs aan de Raad verbonden, die voor procederende partijen optraden. Zij mochten niet tevens aan een van de lagere rechtscolleges in het ressort van de Raad verbonden zijn, maar veelal waren zij wel werkzaam bij andere hoge colleges in Den Haag zoals het Hof van Holland, de Hoge Raad en de Raad van State.

3 INSTRUCTIES VAN DE RAAD

Het bestaan van een Brabantse justitieraad werd vermeld in de Blijde Inkomst van Filips van St. Pol in 1427 en herhaald in de Blijde Inkomst van Filips de Goede in 1430. Een instructie van deze laatste van 29 december 1430 wordt algemeen als het begin van de Raad van Brabant beschouwd. Op 20 juni 1474 gaf Karel de Stoute de Raad een procesinstructie, die op 20 maart 1531 vervangen werd door een nieuwe proces-ordonnantie van Karel V. Deze laatste ordonnantie vormde eeuwenlang de basis van de procesgang, zij het dat er nog vernieuwingen en aanpassingen in werden aangebracht bij ordonnanties van 23 februari 1558 van Filips II en 13 april 1604 van de aartshertogen Albert en Isabella en een aantal kleinere ordonnanties op deelonderwerpen.¹¹

Bij de oprichting van de Staatse Raad van Brabant werden, zoals gezegd, de Brusselse regelingen zo veel mogelijk overgenomen. In Den Haag was dan ook aanvankelijk de procesordonnantie van 1558 van kracht. Toen deze in 1604 vervangen werd door de Albertine-ordonnantie ging men deze nieuwe instructie in Den Haag eveneens hanteren. Slechts op een aantal punten vond aanpassing plaats.¹² De feitelijke veranderingen in bevoegdheid van de Raad en andere verschillen met het zuiden leidden ertoe dat men een poging ondernam de Albertine van 1604 te vervangen door een eigen instructie. In de jaren 1661-1662 werd in opdracht van de Staten Generaal een concept-instructie voor de Raad ontworpen. Dit concept, dat overigens nog steeds voor een groot deel terugging op de Albertine en zijn voorgangers, zou echter nooit formele rechtskracht krijgen.¹³ Dat wil niet zeggen dat deze ordonnantie volledig ongewijzigd is blijven gelden. Resoluties van de Staten Generaal met betrekking tot de organisatie en competentie brachten in beperkte mate aanvullingen aan op de Brusselse regeling, veelal naar aanleiding van concrete situaties die om

¹¹ De ordonnantie van 1474 is uitgegeven door M. Oosterbosch en D. van den Auweele, *De ordonnantie van 20 juni 1474 voor de Raad van Brabant* (Brussel 1993). De ordonnanties van 1531 en 1558 zijn uitgegeven in *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas*, 2de reeks, deel III, 89-148 en deel VII, 279-335. De Albertine van 1604 is zelfstandig uitgegeven in 1605 en diverse malen heruitgegeven. Ook is deze ordonnantie opgenomen in *Placcaerten en ordonnantien van Brabant* (10 dln. Antwerpen-Brussel 1648-1774) deel I, na p. 708.

¹² J.P.A. Coopmans, 'De reglementering van de Staatse Raad van Brabant' in: Th.E.A. Bosman, J.P.A. Coopmans en B.C.M. Jacobs, red., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn* (Assen-Maastricht 1989) 1-21.

¹³ Coopmans, 'De reglementering', 12-16, zegt dat in het ontwerp inmiddels ingevoerde regelingen en de nieuwe praktijk werden verwerkt, terwijl ook enige veranderingen werden aangebracht die beoogden een nieuwe, verdergaande competentieverdeling door te voeren. Zie ook Jacobs, 'De stijl van procederen', 107-121. Het ligt in de bedoeling de tekst van de concept-instructie met een concordantietabel naar de Albertine van 1604 uit te geven.

een oplossing vroegen. Bijvoorbeeld de resolutie van de Staten Generaal van 1 november 1754 tot vernietiging van art. 116 van de Albertine betreffende het opiniëren van de advocaat-fiscaal in fiscale zaken. Op 19 maart 1718 hadden de Staten Generaal overigens nog besloten dat dit artikel volledig van kracht moest blijven.¹⁴

De Albertine kende 674 artikelen, verdeeld over 27 hoofdstukken. In deze hoofdstukken werden allereerst de werkzaamheden, eventuele benoemingsvereisten, incompatibiliteiten etcetera van de diverse aan de Raad verbonden functionarissen geregeld. Voorts werden regels gegeven met betrekking tot de wijze van procederen in civiele en in criminele zaken, met betrekking tot appel, reformatie en revisie, de executie van 's Raads vonnissen, alsmede enkele bijzondere procedures zoals de zuiveringsprocedure en de schadestaatprocedure.¹⁵

¹⁴ Een omstreden kwestie was bijvoorbeeld ook het appelrecht in criminele zaken. De Staten Generaal vaardigden diverse resoluties uit ter beslechting van deze kwestie. Resoluties van 25 april 1707, 25 juli 1753, 6 juni 1754: C. Cau e.a., ed., *Groot plaacet-boeck, vervattende de placaten, ordonantien ende edicten van de Doorluchtige, Hoogh Mog. Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden ende vande Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, mitsgaders vande Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt* (10 dln. 's-Gravenhage-Amsterdam 1658-1797) deel VIII, 761-762, 775-776. Zie hierover B.C.M. Jacobs, 'De Raad van Brabant als appel- en reformatierechter in strafzaken' in: Th.E.A. Bosman, J.P.A. Coopmans en B.C.M. Jacobs, red., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn* (Assen-Maastricht 1989) 35-50.

¹⁵ Voor een overzicht van de hoofdstukken van de Albertine, zie Coopmans, 'De reglementering', 20.

4 COMPETENTIE VAN DE RAAD

De bevoegdheid van de Raad was in de opeenvolgende procesordonnanties slechts in algemene bewoordingen omschreven. In art. 2 van de instructie van 1558, welke bepaling in de instructie van 1604 woordelijk is overgenomen, luidt deze als volgt:

'Dat die van onsen Raide van Brabant zullen voirtaen kennesse hebben van allen materien van reformatien van onsen vier Hooftsteden van Brabant ende anderen steden off plaetsen, hebbende privilegie van Reformatien, ende voirts van allen materien van appellacien die gewoonlijk zijn in onsen voirs. Raide te ressorterene. Ende daertoe van materien aenclevende onse Hoocheyt, Heerlicheyt ende demeijnen, ende voorts van allen saken daeraff zij van ouden tijden gewoonlijk zijn die kennisse te hebbene, ende daeraf int speciaal, hieronder nijet en wordt ter contrarie geordineert. Ende dat inden provisien alijt zullen worden vercleert die redenen vanden commitimus.'

In deze bepaling wordt uitdrukkelijk geformuleerd de bevoegdheid om in appèl of reformatie te beslissen in zaken die door een lagere rechter in eerste of tweede instantie zijn afgedaan, alsook om te oordelen over zaken die de hoogheid, heerlijkheid en domeinen aangaan. Voor het overige wordt slechts naar de gewoonte verwezen, voor zover daarvan in de instructie niet wordt afgeweken.

De instructies van 1558 en 1604 bevatten in het eerste hoofdstuk een zestiental artikelen waarin de bevoegdheid van de Raad, met name op het terrein van de hoogheid, heerlijkheid en domeinen, verder is uitgewerkt. In de concept-instructie van 1662 is dit hoofdstuk uitgebreid tot vijftientig bepalingen.¹⁶

De slechts in algemene termen omschreven bevoegdheid van de Raad leidde regelmatig tot vragen en conflicten met andere instanties. Bevoegdheidsgeschillen deden zich vooral voor in criminele zaken, maar toch ook in civiele zaken. Zo waren er met name conflicten met de Raad van State.¹⁷

In de praktijk was de Raad van Brabant, zoals reeds eerder is opgemerkt, bevoegd om recht te spreken in bepaalde civiele en criminele zaken, terwijl hem ook voluntaire en gratieuze rechtsmacht toekwam.¹⁸

¹⁶ Opvallend is dat de concept-instructie van 1662 in art. 93 voorschrijft dat de procureur-generaal, indien deze in civiele zaken als eiser wil optreden, daarvoor eerst toestemming moet vragen aan de Raad van State.

¹⁷ Zie bijvoorbeeld R.W.G. Lombarts, 'Graves tolkantor. Annotatie bij een competentiegeschil tussen de Raad van State en de Raad van Brabant' in: J.M.I. Koster-van Dijk en A. Wijffels, red., *Miscellanea Forensia Historica. Ter gelegenheid van het afscheid van Prof. mr. J.Th. de Smidt* (Amsterdam 1988) 191-207.

¹⁸ E.J.M.F.C. Broers, *Beledigingszaken voor de Staatse Raad van Brabant 1586-1795* (Assen 1996) 12-16, 18-19, 28 e.v.

4.1 Rechtsmacht in civiele zaken

Tot de civiele zaken waarvan de Raad in eerste aanleg mocht kennisnemen behoorden:

- geschillen waarin rechten of belangen van de soeverein waren betrokken, waartoe tevens behoorden bevoegdheidsgeschillen tussen de soeverein en lagere overheden;
- jurisdictie- en bevoegdheidsconflicten tussen lagere overheden;
- conflicten over het bezit van roerende en onroerende zaken;
- vorderingen door of tegen personen die het voorrecht bezaten in eerste instantie voor de Raad te mogen verschijnen, bijvoorbeeld functionarissen van de Raad, gerechtsofficieren, edelen, weduwen en wezen.

In civiele kwesties kon de Raad voorts optreden als scheidsgerecht. In plaats van een proces te beginnen, konden partijen het college namelijk verzoeken om hun geschil bij wege van arbitrage – in redelijkheid – op te lossen. Als oplossing werd door de Raad dikwijls een compromis aangedragen.¹⁹

In hoger beroep sprak de Raad zich uit over civiele zaken die hem in tweede of derde instantie werden voorgelegd en waarin dus reeds door een schepenbank en/of hoofdbank vonnis was gewezen.

Hoger beroep vond plaats in de vorm van appèl of reformatie. Appèl was een rechtsmiddel dat binnen korte tijd na het vonnis van de lagere rechter moest worden ingesteld en dat de executie van dat vonnis opschortte. Reformatie daarentegen kon binnen jaar en dag na het vonnis worden ingesteld, maar schorste de tenuitvoerlegging daarvan niet. Overigens vroeg degene die in reformatie ging meestal door middel van een clause van surseance of inhibitie toch schorsing van de executie, zodat beide rechtsmiddelen in de praktijk hetzelfde effect sorteerden.

Met uitzondering van die van Bergen op Zoom bezaten de hoofdbanken het voorrecht van reformatie. Dat voorrecht hield in, dat van uitspraken van deze banken geen appèl kon worden ingesteld, maar uitsluitend reformatie. Ook aan bepaalde stadsschepenbanken kwam dit privilege toe, te weten aan die van 's-Hertogenbosch, Breda en Grave en aan die van Bergen op Zoom uitsluitend voor vonnissen betreffende jaarmarktzaken.²⁰

De Raad was ook bevoegd om een civiele zaak die reeds aanhangig was gemaakt voor een schepenbank of hoofdbank te evoceren, dat wil zeggen aan zich te trekken en af te doen, bijvoorbeeld omdat die zaak door de lagere rechter niet naar behoren werd behandeld. Evocatie kon zowel plaatsvinden op verzoek van een van de procespartijen als op eigen initiatief van de Raad.

¹⁹ Ook tijdens een reeds bij de Raad aanhangige civiele of zelfs criminele procedure kon men het college vragen om in redelijkheid tot een oplossing te komen. Aanvaardden partijen de voorgestelde oplossing, dan lieten zij zich hierin veroordelen; in het andere geval hervatten zij de gestaakte procedure.

²⁰ M.W. van Boven, 'De verhouding tussen de Raad van Brabant en de hoofdbanken inzake de appelrechtspraak in civiele zaken' in: B.C.M. Jacobs en P.L. Nève, red., *Hoven en Banken in Noord en Zuid* (Assen 1994) 122-126.

Een bijzondere categorie civiele zaken ten slotte vormden de zogenaamde civiele strafzaken. Minder ernstige delicten – delicten waarop slechts een lichte straf stond – werden namelijk vervolgd in een civiele procedure.²¹ Een civiele strafzaak kon zowel in eerste aanleg als in hoger beroep voor de Raad komen. In het eerste geval was de vervolging in handen van de procureur-generaal, in het tweede geval trad de gerechtsofficier op die de vervolging voor de lagere rechtbank was begonnen.

4.2 Rechtsmacht in criminele zaken

Van de civiele strafzaken werden de criminele strafzaken onderscheiden. In een criminele procedure werden ernstige delicten – delicten bedreigd met zware straffen – vervolgd.

Criminele zaken waarover de Raad bevoegd was in eerste aanleg te oordelen betroffen:

- misdaden tegen de soeverein, tegen diens ambtenaren of tegen personen die onder diens bescherming (sauvegarde) stonden, zoals gerechtsofficieren;
- delicten waarvan de Raad zelf of een van zijn functionarissen het slachtoffer was;
- ambtsdelicten begaan door bijvoorbeeld schepenen, gerechtsofficieren, secretarissen, deurwaarders en notarissen;
- delicten gepleegd door personen die het voorrecht bezaten in eerste instantie voor de Raad te mogen verschijnen (zie boven);
- strafbare feiten die bij lagere rechtbanken niet of niet behoorlijk werden vervolgd.

Van vonnissen in criminele zaken was in Staats-Brabant in beginsel geen appel of reformatie toegestaan. Toch heeft de Raad zich incidenteel in hoger beroep over een strafzaak uitgesproken. In deze gevallen ging het meestal om 'hulliteit' of 'informaliteit' van het in eerste aanleg gewezen vonnis, dat wil zeggen dat er volgens de appellant of reformant fouten waren gemaakt in de procedure voor de lagere rechtbank.²²

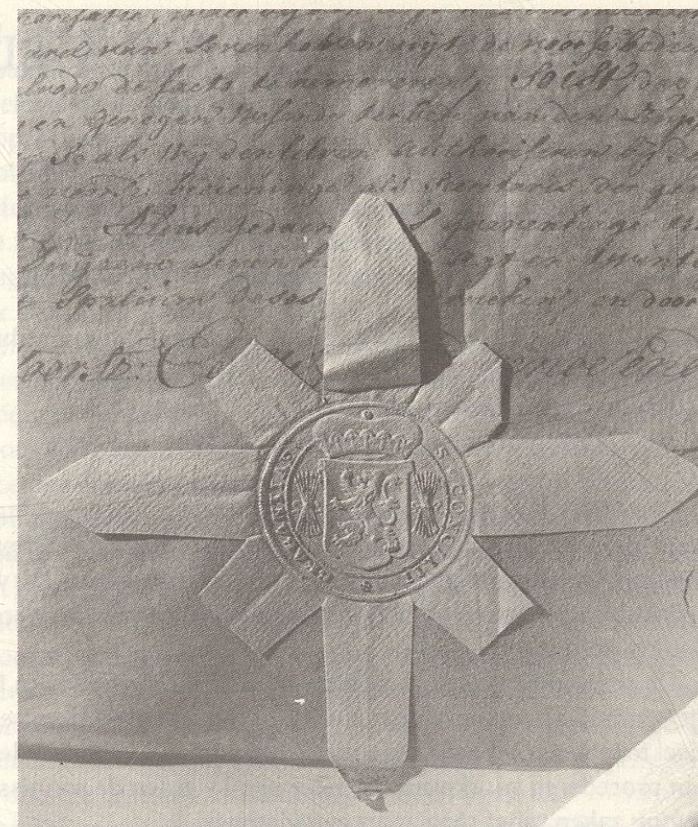
4.3 Voluntaire en gratieuze rechtsmacht

Het waren niet enkel civiele geschillen en criminele feiten die aan de Raad werden voorgelegd. Voor uiteenlopende kwesties waarvoor een juridische voorziening gewenst was, konden belanghebbenden de Raad benaderen. Als 'vrijwillige rechter' kon het college dan overgaan tot het nemen van de gewenste maatregelen en bij-

²¹ J. Monballyu, 'Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extraordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16e eeuw' in: H.A. Diederiks en H.W. Roodenburg, red., *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden* (Hilversum 1991) 120-132.

²² Jacobs, 'De Raad van Brabant als appel- en reformatierechter', 35-50.

Afb. 2. Zegel van de Raad van Brabant uit 1728.

voorbeeld een contract of een testament bekrachtigen, een voogd over een minderjarige aanstellen of een curator in een faillissement benoemen.

Daarnaast was de Raad bevoegd om – desgevraagd – bepaalde 'gratiën' of gunsten aan personen te verlenen, zoals een meerderjarigheidsverklaring, een wettiging of een naturalisatie. Het waren echter vooral de Staten Generaal en de Stadhouder die op het terrein van de gratiën optraden, veelal met advies van de Raad van Brabant. In het bijzonder gold dit met betrekking tot verzoeken tot stopzetting van een strafzaak, kwijtschelding of vermindering van een straf en dergelijke. Deze gunsten mochten namelijk alleen maar worden verleend nadat de Raad van Brabant om advies was gevraagd. Bovendien dienden zij achteraf door de Raad te worden goedgekeurd en geregistreerd.

5 PROCESGANGEN IN CIVIELE ZAKEN²³

In civiele zaken waren voor de Raad van Brabant drie procedures mogelijk:

- 1 de rolprocedure,
- 2 de communicatoire procedure,
- 3 de procedure voor commissarissen.

Welke van de drie procedures gevolgd diende te worden, hing af van de aard van de zaak of de door partijen aangegeven voorkeur. De in de zestiende eeuw in de Nederlanden ingevoerde rolprocedure was de meest gangbare. Dit was een openbare procedure waarbij ter terechtzitting door partijen conclusies werden gewisseld en pleidooien werden gehouden.

De communicatoire procedure was geheel schriftelijk. In Brussel dateert de eerste vermelding van deze procedure uit 1590, maar werd ze wellicht pas in 1668 officieel toegelaten.²⁴ Voor Den Haag is het nog onduidelijk sedert wanneer deze wijze van procederen voorkwam. In ieder geval werden de vonnissen in deze communicatoire zaken vanaf 1633 apart geregistreerd.

De procedure voor commissarissen vond plaats achter gesloten deuren en werd gebruikt in zaken die op korte termijn moesten worden beslist en waarin openbaarheid minder gewenst was.

In het nu volgende wordt uitgebreid aandacht besteed aan de rolprocedure als meest gangbare wijze van procederen in beroepszaken voor de Raad.²⁵ De andere twee manieren van procederen komen daarna in het kort aan de orde.

5.1 De rolprocedure

In een civiele zaak moest de eiser eerst vragen of hij mocht procederen. Daartoe diende hij een rekest om een mandement van daagsele in bij de Raad. In beroepszaken verzocht de eiser om een mandement van daagsele in cas van appel of reformatie. Het ver-

²³ Voor nadere uitleg van de gecursiveerde woorden in deze paragraaf zij verwezen naar het glossarium onder 11.

²⁴ Put, Inventaris Raad van Brabant, deel I, 30-31.

²⁵ De ordonnances van 1558 en 1604 bevatten in hoofdstuk 19 en de concept-instructie van 1662 in hoofdstuk 17 enige bijzondere bepalingen voor de procedure in appel of reformatie. Voor het overige golden de algemene procesbepalingen uit deze instructies.

zoek werd behandeld door een tweetal leden van de Raad, die hun beslissing als kantbeschikking of apostille in de marge van het rekest plaatsten. In de notulen werd door de griffier vastgelegd welke beslissing op het rekest was genomen.²⁶ Bij een positieve beslissing op het gedane verzoek stelde de griffier het desbetreffende mandement op. Vervolgens ging een deurwaarder met dit mandement naar de wederpartij en dagvaardde hem om op de vastgestelde dag voor de Raad te verschijnen. Daarop overhandigde hij een kopie van het mandement, met daarop deze datum vermeld, aan de gedaagde en leverde het origineel samen met zijn relaas over aan de procureur van de eiser.

Indien beide partijen op de dienende dag voor de Raad verschenen, moest de eiser, die verkrijger of impetrant van het mandement werd genoemd, zijn conclusie van eis produceren. Zijn wederpartij, de geïnthimeerde, kon onmiddellijk antwoorden maar ook enig uitstel daarvoor verzoeken. Alvorens zich ten principale – inhoudelijk – te verweren, kon hij eerst enige excepties opwerpen, dat wil zeggen de eis op formele gronden aanvechten. Zo kon hij redenen aanvoeren waarom het proces niet voor de Raad mocht worden gevoerd (excepties declinatoire), redenen waarom het proces niet op dit tijdstip mocht worden gevoerd (excepties dilatoire) of redenen waarom de zaak anderszins geen doorgang mocht vinden (excepties peremptoire). Op dit formele verweer moest eerst worden beslist voordat aan het inhoudelijke verweer kon worden toegekomen. Nadat er ten principale was geantwoord – het moment van litiscontestatio – was het proces definitief begonnen. Impetrant kon op het antwoord reageren met een conclusie van repliek, geïnthimeerde daar weer op met een conclusie van dupliek. Van deze proceshandelingen werd door de griffier aantekening gehouden op de rol.

Als de zaak na de wisseling van conclusies voldoende geïnstueerd was, kon de Raad onmiddellijk een einduitspraak geven. Partijen moesten daartoe hun processtukken onder inventaris ter griffie fourneren. Meestal behoefde een zaak echter nadere instructie, in welk geval in een *appointement dispositief* werd beslist over het vervolg van de procedure. Daarbij deden zich in beginsel de volgende mogelijkheden voor.

- 1 Waren partijen het oneens over de ten processe gestelde feiten, dan was een bewijsprocedure noodzakelijk. Bij de Staatse Raad kwamen twee varianten van een dergelijke procedure voor. Indien het ging om het leveren van schriftelijk bewijs, werd bij tussenvonnis of sententie interlocutoir aan partijen opgedragen de zaak te beschrijven bij eis, antwoord, repliek en dupliek met middelen. Was er getuigenbewijs vereist, dan luidde het interlocutoir dat partijen ten toon werden verwezen, dat wil zeggen, dat er een getuigenverhoor voor commissarissen diende plaats te vinden. Na de bewijsslevering konden over en weer nog *reproches* en *salvatiën* worden ingediend, geschriften waarin de bewijzen van de tegenpartij werden bestreden respectievelijk de eigen bewijzen werden verdedigd.
- 2 Hadden de stellingen niet alleen betrekking op de feiten maar ook op de toepasselijke rechtsregels, dan moesten partijen een *memorie* indienen waarin zij hun

²⁶ Dit geschiedde overigens eerst sedert 1681, toen het houden van notulen werd voorgeschreven.

standpunten beargumenteerden en daarbij de benodigde bewijsstukken overleggen. Een memorie kon worden aangevochten met een *contramemorie*.

- 3 Waren partijen het uitsluitend oneens over het toepasselijke recht, dan waren er twee mogelijkheden. Meestal legden zij een *deductie* of *advertissement van rechten* over, waarin zij de rechtsregels aanvoerden waarop zij hun stellingen hadden gebaseerd. Een dergelijk geschrift, dat in wezen een schriftelijk pleidooi inhield, bleef voor de tegenpartij geheim. Soms kwam het evenwel voor dat een zaak door de advocaten van de partijen mondeling werd bepleit. In dat geval kon de wederpartij derhalve kennisnemen van het pleidooi.²⁷

Na de nadere instructie van de zaak dienden alle stukken onder inventaris te worden ingeleverd bij de griffie van de Raad. De Eerste Presiderende wees vervolgens een van de raadsheren aan als rapporteur. Deze bekeek alle stukken en bracht van zijn bevindingen rapport uit in de voltallige Raad. Daarop werden alle stukken (voor)gelezen en werd bij meerderheid van stemmen een beslissing genomen over de uitspraak in de zaak. De raadsheer-rapporteur stelde daarna een concept-vonnis op en legde dat ter goedkeuring voor aan de Raad. Na goedkeuring werd dit vonnis ter rechtzitting uitgesproken en ingeschreven in een vonnisregister.

Het was natuurlijk mogelijk dat de wederpartij op de dienende dag niet in rechte verscheen. In dat geval werd er verstek of *default* tegen hem verleend en ging er een tweede mandement van dagsele tegen hem uit. Gaf hij ook daaraan geen gehoor, dan volgden een tweede default en een derde mandement van dagsele. Verscheen hij nog steeds niet voor de Raad, dan was een derde verstek en een vierde mandement *ex superabondantie* het gevolg. Door deze opeenvolgende verstekken raakte hij zijn mogelijkheden tot het voeren van exceptief verweer kwijt: na het eerste default verviel zijn recht tot het opwerpen van excepties declinatoir, na het tweede default dat tot het opwerpen van excepties dilatoir en na het derde dat tot het opwerpen van excepties peremptoir. Na voor de vierde maal niet verschenen te zijn, verloor hij ook zijn mogelijkheid tot het voeren van inhoudelijk verweer. Hij werd dan *contumax* verklaard. De impetrant kon vervolgens een *intendit* met stellingen en bewijzen overleggen, waarop de Raad een verstekvonnis wees.

5.2 De communicatoire procedure

De communicatoire procedure werd, zoals gezegd, geheel schriftelijk gevoerd. Zij werd gebruikt om in bepaalde gevallen een sneller en minder kostbaar proces te krijgen. Er vonden in het algemeen veel minder proceshandelingen plaats en bewijsstukken moesten onmiddellijk worden meegezonden. Op den duur nam het aantal op deze manier behandelde zaken voor de Staatse Raad van Brabant echter sterk af, zodat deze procesvorm van veel minder belang was dan de rol- of dagvaardingsprocedure. Dit

²⁷ In de loop der tijd verwaterden de verschillen tussen de diverse wijzen waarop een zaak nader geïnstrueerd kon worden en konden partijen voortaan steeds een *advertissement van rechten* indienen. Wilden zij hun zaak mondeling laten bepleiten, dan dienden zij de Raad daarvoor om toestemming te vragen.

overigens geheel in tegenstelling tot de gang van zaken bij de Brusselse Raad, waar deze procedure juist de rolprocedure overvleugelde en de gangbare procedure werd.

De gang van zaken bij de Staatse Raad in Den Haag was globaal als volgt. De verzoeker of suppliant diende een rekest in bij de Raad om communicatoir te mogen procederen. Het rekest en de bijgevoegde bewijsstukken werden door minimaal twee raadsheren in raadkamer onderzocht, die vervolgens een apostille op het verzoekschrift schreven. In de notulen werd door de griffier vastgelegd welke beslissing op het rekest was genomen. Was de beslissing positief, dan stond er dat het rekest aan de wederpartij 'gecommuniceerd' mocht worden. De procureur van de suppliant kon vervolgens het rekest komen terughalen. Hij gaf het aan een deurwaarder om het formeel aan de wederpartij te communiceren of overhandigen. De deurwaarder tekende op een door hem achtergehouden kopie van het rekest zijn verslag of relaas aan en gaf deze kopie aan de procureur van de suppliant.

De wederpartij in deze procedure heette *rescribent*. De *rescribent* reageerde op het rekest, eveneens met behulp van een deurwaarder, met een *rescriptie*, waaraan ook onmiddellijk eventuele bewijsstukken moesten zijn toegevoegd. Daarna waren nog *conclusie van repliek* van de suppliant en *conclusie van dupliek* van de *rescribent* mogelijk. De dupliek werd niet meer aan de verzoeker gezonden, maar bleef voor hem geheim. In beginsel mochten aan de dupliek dan ook geen bewijsstukken meer worden toegevoegd. Gebeurde dit wel, dan werden deze door de Raad niet in zijn beschouwingen betrokken of kreeg de suppliant, na een beslissing of *appointement* van de Raad daarover, het stuk alsnog in handen en mocht hij nogmaals reageren met een *conclusie van tripliek*; de *rescribent* diende dan van *quadrupliek*. In de praktijk kwamen tripliek en quadrupliek echter niet voor. De dupliek werd ingediend bij de Raad samen met een inventaris van stukken. Datzelfde deed de procureur van de suppliant.²⁸ De griffier overhandigde het dossier dan aan de Eerste Presiderende, die een van de raadsheren tot rapporteur aanwees. Na diens rapport besliste de voltallige Raad over de zaak. De procedure is te volgen via de notulen van de Raad, waarin werd aangetekend wanneer *rescriptie*, *repliek* en *dupliek* werden gepresenteerd. Soms werd in deze notulen ook de uitspraak vermeld – met name wanneer een suppliant zijn verzoek werd ontzegd en hij in de proceskosten werd veroordeeld –, maar meestal werd slechts aangetekend dat er een uitspraak was gegeven en dat die in het dictumboek was geregistreerd. Voor de uitspraken in deze communicatoire procedures hield de Raad van Brabant een apart register aan.

5.3 De procedure voor commissarissen

²⁸ Het is niet geheel duidelijk of er één of twee proceszakken onder inventaris werden ingeleverd. Voor Brussel spreekt Put, *Inventaris Raad van Brabant*, deel I, 42-43, van twee proceszakken. J.E. Loovens, *Practycke, stiel ende maniere van procederen in Haere Majesteyts Souvereynen Raede van Brabant*, vermengt met den Stiel Generael van Subalterne Bancken, ende Gerichten (3 dln. Brussel 1745) 144-154, spreekt van één proceszak met inventaris, die de procureur van suppliant moest komen tekenen. Voor Den Haag zijn geen specifieke gegevens hierover bekend gebleven.

De procedure voor commissarissen speelde voor de Staatse Raad van Brabant eveneens een veel minder belangrijke rol dan voor de Raad van Brabant in Brussel. Daar ontwikkelde deze procedure zich tot een soort 'buitengewone rol' voor dringende zaken, zaken die beter niet in de openbaarheid konden worden behandeld, zoals familieaangelegenheden en dergelijke, en zaken waarvoor in ordonnantie uitdrukkelijk deze procedure werd voorgeschreven.²⁹ Deze procedure was discreter en sneller dan de rolprocedure, maar ook veel kostbaarder.

In Den Haag zien we commissarissen allereerst optreden om te trachten partijen tot een vergelijk of akkoord te bewegen.³⁰ Verwijzing door de Raad naar commissarissen voor een comparitie 'ter fine van accoord' kon zowel plaatsvinden nadat een partij een verzoekschrift had ingediend om te mogen procederen alsook nadat de stukkenwisseling had plaatsgevonden en de zaak dus was voldongen. In het eerste geval werd de beslissing in de notulen van de Raad aangetekend en aan de requirant medegedeeld door middel van een apostille op het rekest. In het tweede geval werd de beslissing genomen in de vorm van een tussenvonnis, dat in het vonnisregister werd ingeschreven. Voor commissarissen vonden voorts getuigenverhoren plaats. Ook de beslissing tot bewijslevering door middel van getuigen (ten toon), geschiedde bij tussenvonnis.

De bovengenoemde 'gewone' procedure voor commissarissen komen we in Den Haag weinig tegen. Kenmerkend voor deze procedure was dat hij zich afspeelde achter gesloten deuren voor twee raadsheren die daartoe door de Eerste Presiderende waren aangewezen. Voor het overige was hij vergelijkbaar met de rolprocedure, maar was het in tegenstelling tot die procedure in plaats van driemaal slechts éénmaal mogelijk uitstel van de rechtsdag te vragen.

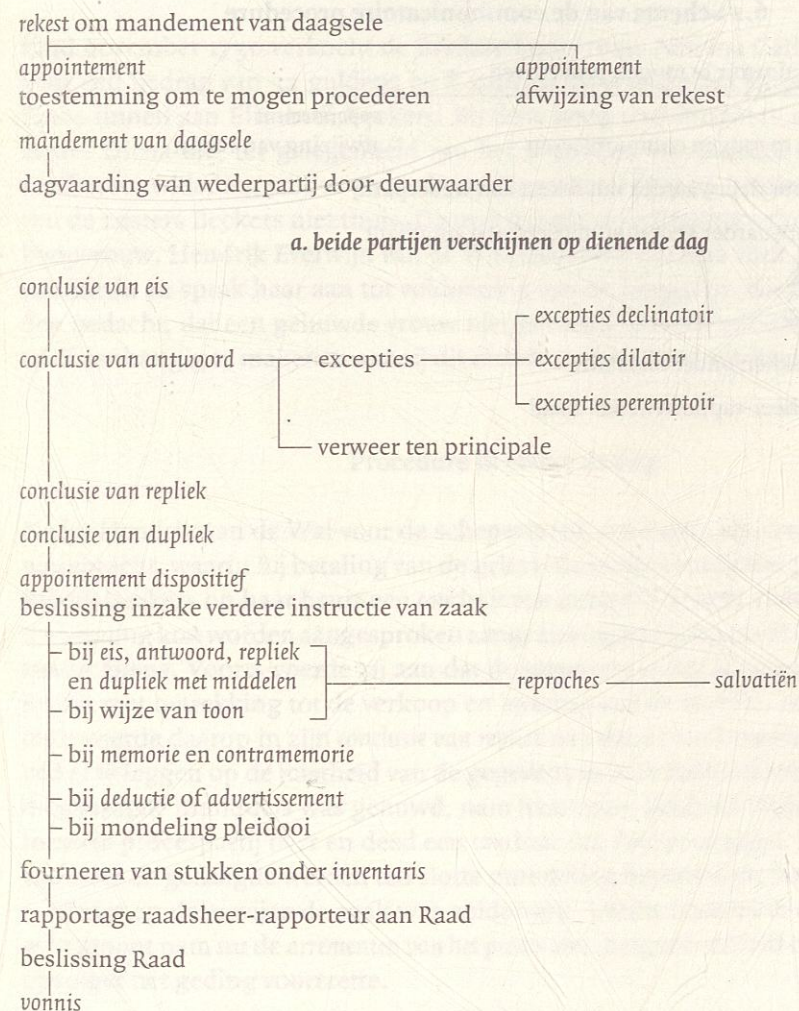
De activiteiten en bevindingen van de commissarissen werden in schriftelijke verbalen en beschikkingen vastgelegd. Er werd in deze zaken geen aparte rapporteur aangewezen. De raadsheren-commissarissen brachten rapport uit, waarna de Raad vervolgens uitspraak deed.

²⁹ Zie hiervoor Put, *Inventaris Raad van Brabant*, deel I, 29-30.

³⁰ Broers, *Beledigingszaken*, 138-139, 186-191.

6 SCHEMA'S VAN DE CIVIELE PROCESGANGEN³¹

6.1 Schema van de rolprocedure

³¹ De schriftelijke neerslag van de proceshandelingen wordt in de schema's aangegeven door middel van cursiveringen. Nadere uitleg van de genoemde begrippen vindt men in de tekst onder 5 en in het glossarium onder 11.

b. eiser verschijnt, gedaagde niet

default (1) + mandement (2)
 default (2) + mandement (3)
 default (3) + mandement (4) ex superabondantie
 intendit + fourneren bewijsstukken eiser
 verstekvonnis

6.2 Schema van de communicatoire procedure

rekest om communicatoir te mogen procederen
 —————
 |
 appointement
 toestemming om te mogen communiceren
 |
 communicatie door deurwaarder van rekest aan wederpartij
 |
 rescriptie door deurwaarder gecommuniceerd aan suppliant
 |
 conclusie van repliek
 |
 conclusie van dupliek
 |
 fourneren van stukken onder inventaris
 |
 rapportage raadsheer-rapporteur aan Raad
 |
 beslissing Raad
 |
 dictum

7 EEN ZAAK IN HOGER BEROEP VOOR DE RAAD VAN BRABANT

Casus

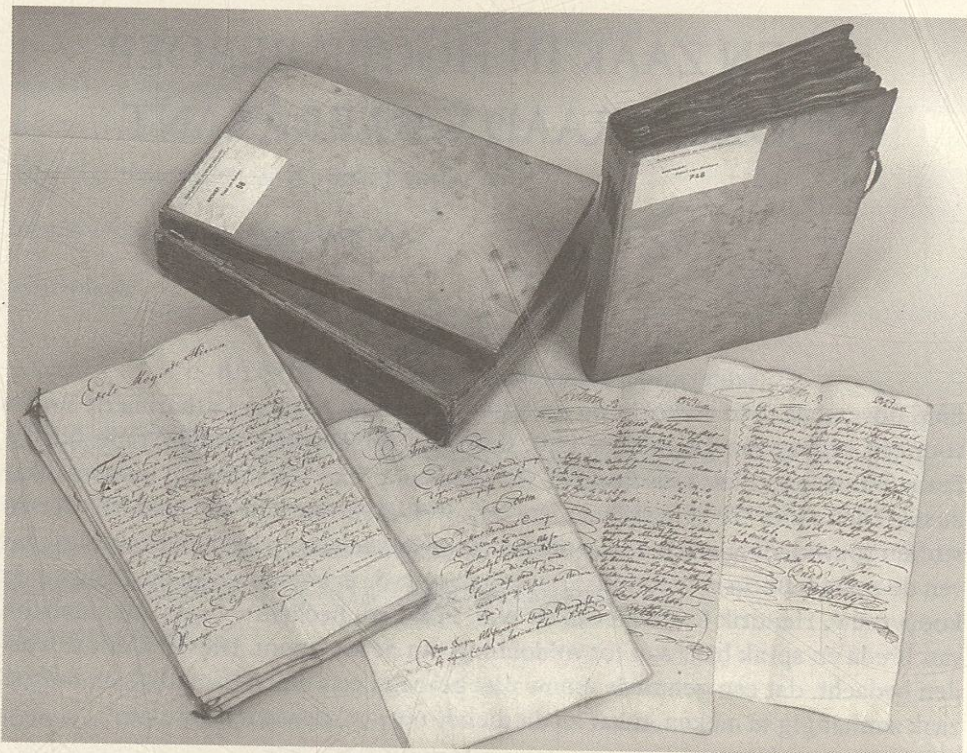
Eind november 1750 verkocht de Bredase koopvrouw Adriana Catharina de Bruijn voor een bedrag van 52 guldens en 8 stuivers diverse lappen katoen, faliezijde en Frans linnen aan Elisabeth Beckers. Bij deze koop trad Elisabeth op namens haar zuster Diena die, ter gelegenheid van het overlijden van moeder Beckers, van de stoffen rouwkleding wilde vervaardigen. Toen het echter op betalen aankwam, gaven de zusters Beckers niet thuis. Daarop daagde de echtgenoot van de gedupeerde koopvrouw, Hendrik Everwijn van de Wal, Elisabeth Beckers voor de schepenbank van Breda en sprak haar aan tot voldoening van de koopsom. Hierbij dient te worden bedacht, dat een gehuwde vrouw niet bevoegd was om zelfstandig een rechtszaak aanhangig te maken, maar zij dit diende over te laten aan haar man.³²

Procedure in eerste aanleg

Nadat Hendrik van de Wal voor de schepenbank van Breda zijn conclusie van eis had uitgebracht, waarin hij betaling van de geleverde stoffen vorderde, produceerde Elisabeth Beckers op haar beurt een conclusie van antwoord. Hierin stelde zij dat zij niet tot betaling kon worden aangesproken aangezien zij had gehandeld in naam van haar zuster Diena. Voorts voerde zij aan dat de gegevens in het koopmansboek van De Bruijn met betrekking tot de verkoop en levering van de stoffen, onjuist waren. De eiser voerde daarop in zijn conclusie van repliek aan dat zijn echtenote bereid was een eed af te leggen op de juistheid van de gegevens in haar koopmansboek. Aangezien de gedaagde inmiddels was gehuwd, nam haar man, Frederik Mulder, haar rol van formele procespartij over en deed een conclusie van dupliek uitgaan. De standpunten van eiser en gedaagde werden ten slotte mondeling bepleit door hun advocaten.

Nadat op deze wijze de zaak was voldongen, kwam Beckers te overlijden. Haar echtgenoot nam nu de arrementen van het proces aan, hetgeen inhield dat hij als rechtsopvolger het geding voortzette.

³² Een gehuwde vrouw mocht in beginsel ook geen rechtshandelingen verrichten, zoals het sluiten van een koopovereenkomst. Dit beginsel leed evenwel uitzondering voor openbare koopvrouwen. Zie nader A.S. de Blécourt, Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht, 7e druk bewerkt door H.F.W.D. Fischer (Groningen 1967) 58-59, 70-71.

Afb. 3. Archiefbescheiden van het proces tussen Frederik Mulder en Hendrik Everwijn van de Wal.

Op 17 maart 1756 deed de schepenbank van Breda uitspraak en wees de vordering aan de eiser toe onder de voorwaarde dat de door hem aangeboden eed werd gezworen. Zijn wederpartij werd veroordeeld tot het betalen van tweederde deel van de proceskosten. Het resterende eenderde deel diende door de eiser te worden voldaan. Van deze uitspraak ging Frederik Mulder in hoger beroep bij de Raad van Brabant.

Procedure voor de Raad van Brabant

Nota bene: De hier beschreven procedure betreft een rolprocedure. Bij elke fase in het proces wordt tussen teksthaken verwezen naar stukken uit het procesdossier die op deze fase betrekking hebben, onder vermelding van de procespartij die deze stukken bij de Raad heeft ingediend. Elk geschrift is op de rugzijde voorzien van een hoofdletter (en eventueel een cijfer), corresponderend met de letter (respectievelijk het cijfer) waaronder dit geschrift is opgenomen in de inventaris die door de desbetreffende partij van zijn processtukken is opgemaakt (zie bijlage 1). Voor de gang van zaken nadat partijen hun processtukken hebben ingediend, wordt tussen teksthaken verwezen naar de notulen van de raadsvergaderingen en naar het vonnisregister. Voorts is toegevoegd een chronologisch overzicht van de data waarop in deze zaak rolzittingen zijn gehouden en waarop de voltallige Raad over deze zaak heeft vergaderd (zie bijlage 2).

Procureurstelling

[Mulder B; Van de Wal B]

‘Op huijden den 29e november 1756 compareerde voor mij mr. Pieter Gerrit van Dansioo, notaris bij den Edele Hove van Holland geadmitteerd, in s’Gravenhage resideerende, ter presentie van getuijgen nagenoemt, den weledele gestrenghe heer Hendrik Everwijn van de Wall, ...

Dewelke verklaarde te continueeren en magtig te maken de heer Bastiaan Nederburgh, procureur voor de respectie Hooge Generaliteijts Collegien alhier in den Hage, specialijk omme uijt zijn comparants naam ende van desselfs weegen, waar te neemen, vervolgen en defendeeren sodanige sake ofte proces, als hij heere comparant nomine uxoris genoodsaakt werd te defendeeren voor den Edele Rade en Leenhove van Brabant en Landen van Overmaze in s’Hage resideerende, ... op ende jegens Frederick Mulder, ... so hij procedeert, ... Aldus gedaan en gepasseert ter presentie van de heer Pieter Lodewijk Anderson en Jan Andries van Son, als getuijgen, ...

Accordeert met desselfs principaal actum s’Hage den 30e november 1756, Abr. Cortebrant, not[a]r[iu]s publ[ic]us.’

Wilde men procederen voor de Raad van Brabant, dan diende men gebruik te maken van de diensten van een procesvertegenwoordiger, waartoe men één van de bij deze rechtbank ingeschreven procureurs moest aanzoeken. De procuratie, dat wil zeggen de verlening van een volmacht aan de procureur die werd aangezocht, geschiedde bij notariële akte. Deze akte werd opgemaakt in aanwezigheid van een tweetal met name genoemde getuigen.

In de onderhavige zaak werd door Frederik Mulder op 26 april 1756 ten overstaan van Jacobus Johannes van der Laar, notaris te Breda, procuratie verleend aan Alexander van Kervel. Op 29 november van dat jaar verleende zijn wederpartij Hendrik van de Wal ten overstaan van mr. Pieter Gerrit van Dansioo, notaris te Den Haag, procuratie aan Bastiaan Nederburg. Van de akte waarbij de volmacht werd verleend, werd een notarieel afschrift gemaakt, gedateerd 30 november 1756.

Rekest om een mandement van reformatie

Wilde men van een schepenbankvonnis in beroep gaan bij de Raad van Brabant, dan moest men dit college om rechtsingang verzoeken. Daartoe diende een rekest bij de Raad te worden ingediend, waarbij een mandement van appel of een mandement van reformatie werd verzocht.

Aangezien Breda in het bezit was van een privilegium reformationis (voorrecht van reformatie) stond van een uitspraak van de schepenbank van deze stad geen appel maar slechts reformatie open. Het rechtsmiddel van de reformatie schortte – in beginsel – de tenuitvoerlegging van het gewezen vonnis niet op. Men kon de Raad evenwel verzoeken een clause van surseance aan het te verlenen mandement te verbinden, om op deze wijze alsnog de executie van het vonnis te doen opschorten.

Uit de notulen van de raadsvergaderingen blijkt dat Frederik Mulder op 6 mei 1756 een mandement van reformatie met een clause van surseance aan de Raad verzocht. Het verzoekschrift zelf is niet in het procesdossier bewaard gebleven.

Beslissing van de Raad op het ingediende rekest

Als er bij de Raad een rekest om een mandement van appèl of reformatie was ingediend, werd dit verzoek behandeld door een tweetal rechters-commissarissen. In de kantlijn van het rekest plaatsten de in deze hoedanigheid optredende raadsheren hun beslissing op het gedane verzoek, appointment geheten. Deze beslissing werd tevens opgenomen in de notulen van de raadsvergadering waarin het verzoekschrift was ingebracht. Op 6 mei werd Mulders verzoek om een mandement van reformatie met een clause van surseance door de Raad gehonoreerd (fiat ut petitur).

Mandement van reformatie [Mulder D1]

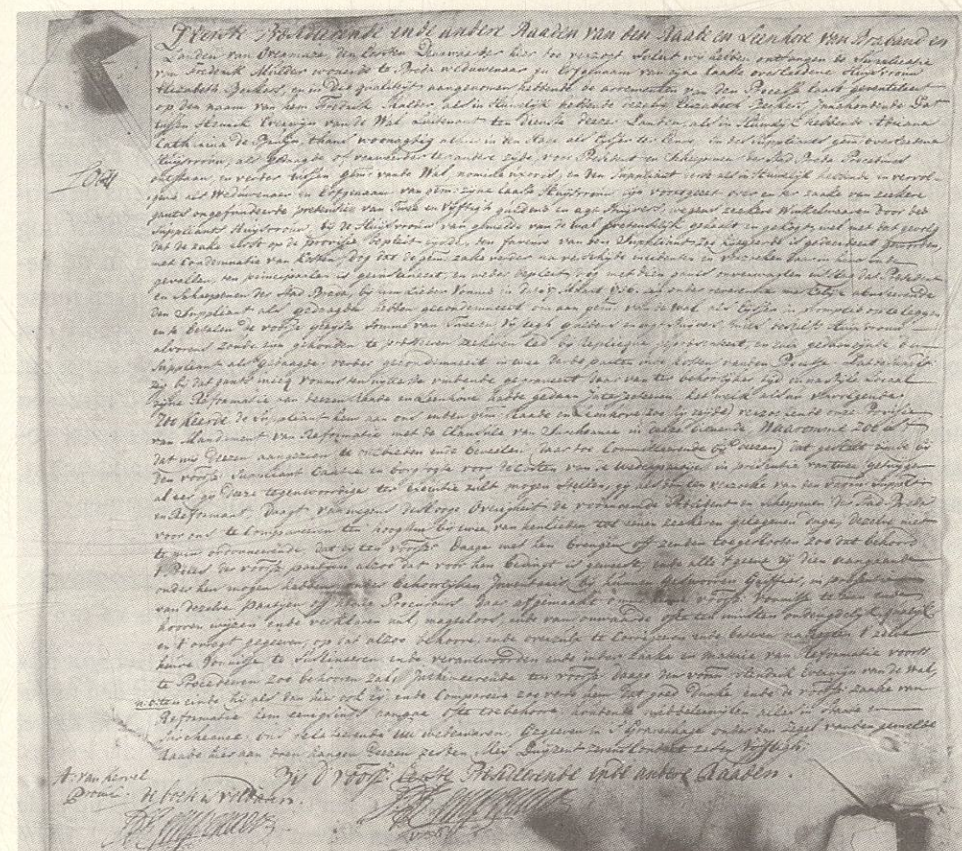
Werd een verzoek van een requirant gehonoreerd, dan stelde de griffier van de Raad het desbetreffende mandement op. Het mandement werd opgemaakt op perkament en voorzien van het zegel van de Raad van Brabant.

In de onderhavige zaak werd het verzochte mandement verleend op dezelfde dag als waarop het verzoek was gedaan en gehonoreerd. Het bevatte een opdracht aan een van de bij de Raad werkzame deurwaarders om de wederpartij en de rechters die in eerste aanleg vonnis hadden gewezen te dagvaarden.

Relaas van de deurwaarder [Mulder D2]

'Uijt cragte ende vermogens seekere openen brieffe offte mand[emen]t van reformatie, met de cl[ausule] van surseance, van dato sesden maij deses jaars 1756, in margine dese mijn relatie is annex, van Uw Edele Mog[ende] Rade van den Rade en Leenhove van Brabant en de Landen van Overmaze, in S'gravenhage geimpetreert bij, offte van wegen Frederik Mulder, ... heb ik ondergeteekende deurwaarder ... op den twintigsten dito mij gevonden op het raadhuis der stad Breda, en van wegens de Hooge Overighijt gedagvaard den president en schepenen der stad Breda, ten hoogsten bij twee van hen lieden, te compareren offte gemagtigde te senden in S'gravenhage op de rolle van opgemelte Rade en Leenhove, op woensdag (ad primam na de vacantie van Pincxteren) die wesen sal den 23e van de aanstaande maand junij 1756, deselve niet te min geordonneert, dat sij ten voorsz[eide] dage met hen brengen off senden toegesloten soo dat behoort, 't proces der partijen als dat voor hen bedingt is geweest, ... hebbe op dato voorn[oem]t mij ook gevonden aan ende bij Johannes de Bruijn, als procureur bedienende Hendrik Everwijn van der Wall als in huwelijk hebbende Adriana Catharina de Bruijn, sijn domicilium citandi et executandi gekosen hebbende te huijse van hem Johannes de Bruijn, den selven geintheemt dat hij van de Wall ten voorsz[eide] hier ook sij en compareren soo verre hem dat goed dunke, ...'

De door de Raad aangewezen deurwaarder ging met het mandement naar de schepenbank wier vonnis werd aangevochten en naar de wederpartij van degene die de Raad om rechtsingang had verzocht. Hij stelde betrokkenen op de hoogte van het beroep en deelde hun de dag mede waarop de zaak zou voorkomen. Van zijn we-

Afb. 4. Mandement van reformatie van Frederik Mulder tegen Hendrik Everwijn van de Wal.

dervaren maakte hij een relaas op, dat hij aan het mandement toevoegde en vervolgens aan de Raad overhandigde ten teken dat de dagvaardingen op juiste wijze hadden plaatsgevonden.

Deurwaarder C. Bollaerts meldde in zijn relaas dat hij zich op 20 mei 1756 op het raadhuis van Breda had vervoegd, alwaar hij president en schepenen vanwege de hoge overheid had gedaagd om op woensdag 23 juni 1756 met maximaal twee personen te compareren voor de Raad van Brabant, dan wel een gemachtigde te zenden die aan deze comparitie zou deelnemen. Zij moesten meebrengen of toezenden de stukken van het proces in eerste aanleg en alles wat zij verder met betrekking tot de zaak onder zich hadden. Deze stukken dienden zij vergezeld te laten gaan van een door hun griffier – in aanwezigheid van beide partijen of hun procureurs – gemaakte inventaris.

Het is belangrijk om voor ogen te houden dat het beroep van de in het ongelijk gestelde partij zich mede richtte tegen het gerecht van de eerste aanleg. De schepenen die het gewraakte vonnis hadden gewezen, werden in de beroepszaak als gedaagden aangemerkt. Omdat het beroep bedoeld was om het gewezen vonnis door de Raad te laten vernietigen dan wel te laten corrigeren, kreeg de schepenbank de

gelegenheid haar uitspraak te verantwoorden. In de praktijk mengde een schepenbank zich echter niet in een beroepszaak, maar volstond zij met het opsturen van de processtukken. Ook in het onderhavige geval zijn de stukken van het proces in eerste aanleg naar de Raad opgestuurd en zijn zij toegevoegd aan het procesdossier.

Deurwaarder Bollaerts meldde verder dat hij op dezelfde dag ook naar Johannes de Bruijn was gegaan, de procureur die Hendrik Everwijn van de Wal tijdens de procedure in eerste aanleg terzijde had gestaan. Van de Wal, die op dat moment nog geen procureur had aangezocht die hem zou gaan vertegenwoordigen in de beroepsprocedure, had namelijk zijn *domicilium citandi et executandi* gekozen ten huize van zijn oorspronkelijke procureur. Aldaar had de deurwaarder hem gedagvaard om op de dienende dag te verschijnen, voor zover hij dat wilde en de zaak hem aanging.

De feitelijke tegenpartij van degene die het beroep had ingesteld, werd intussen niet aangeduid als gedaagde maar als *geïnthimeerde*. De deurwaarder verstrekke zowel aan de *geïnthimeerde* als aan de gedaagden een kopie van het mandement, waarop hij had aangetekend op welke dag de zaak bij de Raad zou voorkomen.

Conclusie van eis

[Mulder D3]

'Rolle den 23 junij 1756. Op Van Kervel, opening versoeken en eisch doen. Het proces is overgebracht, de gedaagden stellen partijen tegens partijen. Van Kervel voor den impetrant, Nederburg voor den geïntimeerde, versoeken opening. Den Raad fiat. Van Kervel doet voorts eisch en concludeert *pro ut in scriptis*. Nederburg over en dag.

Conclusie van eisch. Compareerde voor den Edele Rade en Leenhove van Brabant ende Landen van Overmaze, Alexander van Kervel, als procureur van Frederik Mulder, ... en bij den middelen van den voorsz[eide] mandamente en anderen, in tijden en wijlen, des noods, nader te deduceren, eisch doende, concludeerde tot nullite of correctie van het vonnis van praesident en schepenen der stad Breda, in dato 17 maart, ten desen in quaestie, en doende etc. dat de eisch en conclusie bij den *geïnthimeerde*, zoo hij procedeert, op en tegen den impetrant ter eerster instantie gedaan en genomen, aan den *geïnthimeerde* als nog zal worden ontsagt, met de kosten van deese en voorige instantien, ofte tot anderen etc.'

Nadat hij wederpartij en schepenbank had laten dagvaarden om voor de Raad van Brabant te verschijnen, ving Frederik Mulder als impetrant – dat wil zeggen als verkrijger van het mandement van reformatie – de beroepsprocedure aan tegen Hendrik van de Wal, de *geïnthimeerde*. Daartoe liet de procureur van den impetrant, Alexander van Kervel, de zaak op 23 juni 1756 op de rol zetten.

Op de dienende dag verzocht Van Kervel opening van de zaak en produceerde zijn conclusie van eis en wel *pro ut in scriptis*: zoals deze schriftelijk was verwoord. Hij eiste dat de Raad het vonnis van 17 maart 1756 zou nietigverklaren dan wel corrigeren en de eis die de tegenpartij in eerste aanleg had ingesteld alsnog zou afwijzen. Voorts werd geëist dat de proceskosten van zowel het geding in eerste aanleg als de beroepsprocedure voor rekening van de ander zouden worden gebracht.

Conclusie van antwoord

[Mulder D3]

'Rolle den 27 oktober 1756. Op Nederburg te repliceren. Nederburg antwoord in reformatie, en concludeert *pro ut in scriptis*. Van Kervel persisteert in reformatie voor replicq. Nederburg voor duplicq.

Conclusie van antwoord en verder voldingen. Compareerde voor den Edele Rade en Leenhove van Brabant, ende Landen van Overmaze, Bastiaan Nederburgh, als procureur van Hendrik Everwijn vande Wal, ... ende afslaande de middelen van des impetrants voorsz[eide] mandament, bij expresse denegatie, impertinentie en irrelevantie, antwoordende, concludeerde, ten fine van niet ontfankelijk, en bij ordine dat de impetrant zal werden verklaart, bij het vonnis van praesident en schepenen der stad Breda, in dato 17 maart 1756, alhier in quaestie, te wesen niet beswaard, cum expensis, van deese en voorgaande instantie ofte tot anderen etc.'

Op de geproduceerde conclusie van eis diende de procureur van de *geïnthimeerde*, Bastiaan Nederburg, te reageren in een conclusie van antwoord. Nadat hij de Raad daarom had verzocht, verkreeg Nederburg evenwel uitstel voor het produceren van zijn antwoord tot de volgende rechtsdag.

Op 27 oktober werd de zaak wederom aanhangig gemaakt en nu produceerde Nederburg zijn conclusie van antwoord *pro ut in scriptis*. Daarin sloeg hij uitdrukkelijk de middelen af die impetrant Mulder in het mandement had genoemd. Hij concludeerde dat zijn wederpartij niet-ontvankelijk moest worden verklaard dan wel moest worden verklaard door het vonnis in kwestie niet bezwaard te zijn. Ook diende de impetrant te worden veroordeeld in de kosten van de procedure in eerste aanleg en in hoger beroep.

Conclusies van repliek en dupliek

[Mulder D3]

Nadat Nederburg op 27 oktober zijn conclusie van antwoord had ingediend, persisteerde Van Kervel op diezelfde dag voor repliek, hetgeen inhield dat hij bij de gedane eis bleef. Nederburg persisteerde daarop – eveneens op 27 oktober – voor dupliek, dat wil zeggen hield vast aan het antwoord dat hij reeds had geproduceerd.

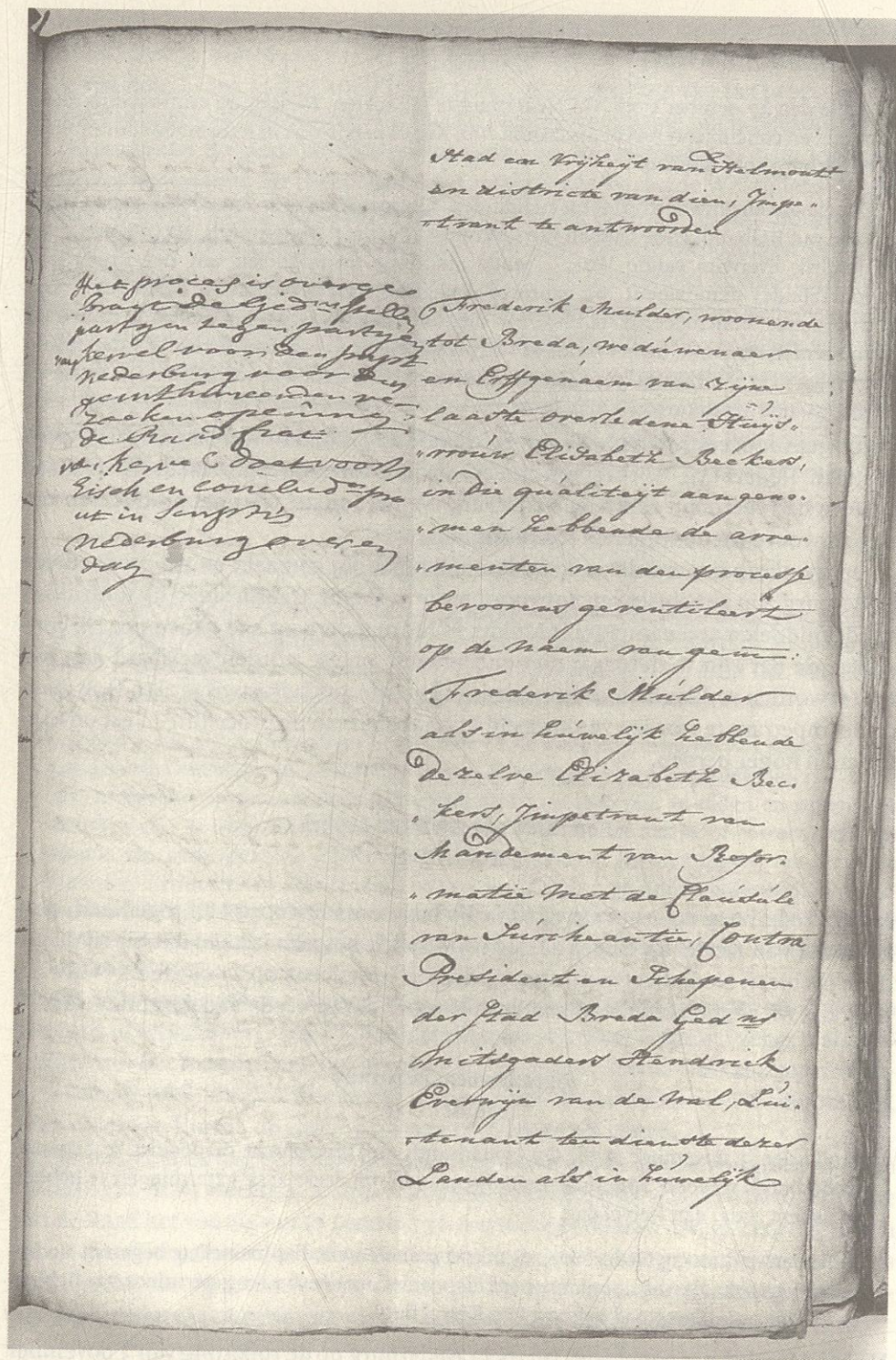
Appointement dispositief

[Mulder D3]

'Rolle den 3 november 1756. Op Nederburgh, appointement dispositief te begeren. Nederburgh versoekt appointement dispositieff om deese zake getermineert te hebben ex iisdem actis. Van Kervel dag.

Rolle den 17 dito. Op Nederburg, als nog appointement disp[ositief] te begeren. Nederburgh versoekt als nog appointement dispositief om deese zake getermineert te hebben ex iisdem actis. Den Raad gehoor Van Kervel fiat.'

Na het wisselen der conclusies verzocht Nederburg op de rolzitting van 3 november een appointement dispositief, inhoudende de beslissing van de Raad om de zaak te

Afb. 5. Rol van civiele zaken van het jaar 1756.

beëindigen op basis van de in te dienen processtukken (*ex iisdem actis*). Van Kervel vroeg de Raad echter het gedane verzoek aan te houden tot de volgende rechtsdag. Op de bewuste rechtsdag, 17 november, herhaalde Nederburg zijn verzoek. Na Van Kervel daarover te hebben gehoord, stemde de Raad met het verzoek in.

Dienen van akten en munimenten; inventariseren en fourneren der processtukken

[Mulder A, E; Van de Wal A]

'Rolle den 1 december 1756. Op Van Kervel te dienen van acten en munimenten. Van Kervel dient van acten en munimenten.'

Op 1 december stond de zaak opnieuw op de rol opdat partijen konden dienen van akten en munimenten, dat wil zeggen hun processtukken aan de Raad konden overleggen. Dit zogeheten fourneren der processtukken hield in dat elk van beide partijen zijn schriftelijke stukken, voorzien van een inventaris, in een proceszak inleverde op de griffie van de Raad. Namens hun cliënten deponeerden Van Kervel en Nederburg op genoemde dag de desbetreffende geschriften ter griffie.

Akte judicieel van gediend

[Van de Wal C]

'Acte judicieel van gediend, voor Hendrik Everwijn van de Wall, no[mine] ux[oris] geïnhimeerde ... contra Frederik Mulder, zo hij procedeert, impetrant.

Nederburgh. Den eersten december 1756. Hendrik Everwijn van de Wall ... contra Frederik Mulder ... te dienen van acten en munimenten. Is gedaan mede op [Van] Kervel.'

Fourneerde een partij zijn processtukken ter griffie – diende hij derhalve van akten en munimenten -, dan verkreeg hij hiervan een akte judicieel van gediend. In het procesdossier bevindt zich nog de akte van gediend van geïnhimeerde Van de Wal.

Rekest civiel inzake het mogen doen van een nadere productie

[Mulder H1]

'Geeft reverentelijk te kennen Frederik Mulder, wonende te Breda, dat hij suppl[ian]t als erfgenaam van zijn laat overledene huisvrouw Elisabeth Bekkers en in die qualiteit aangenomen hebbende de arrementen van den processe, ... dat in die saeke soo verre is geprocedeert, dat bij parthijen hinc inde is gediend van acten en munimenten, dat vervolgens de suppl[ian]t ter sijner intentie in gem[elde] sake nog geerne soude produceren een bedigde verklaring, bij Huijbregt Comans en Johanna vande Raa, echte luijden, gegeven en beëdigd voor schepenen van de Hage, Baronne van Breda, in dato 6. december 1756. Dat de suppl[ian]t tot het doen van gem[elde] nadere productie niet is bevoegt als onder benefic van requeste civile. Weshalven de suppl[ian]t sig is kerende tot desen Edele Raede en Leenhove, eerbiediglijk versoeckende tot het doen der voorsz[eide] nadere productie, requeste civile, met committimus aan desen Edelen Raede en Leenhove, in communi forma.'

In het onderhavige geval wilde de impetrant aan de gefourneerde processtukken nog een tweetal verklaringen van onder ede gehoorde getuigen toevoegen. Een der-

gelijke nadere productie behoefde evenwel de uitdrukkelijke toestemming van de Raad van Brabant. Ter verkrijging van deze toestemming werd door Mulder op 17 januari 1757 een verzoek om een rekest civiel ingediend, opgemaakt en ondertekend door diens advocaat Adrianus Heckenhoek.

Beslissing van de Raad op het ingediende rekest

[Mulder H1]

Op impetrants verzoek tot het mogen doen van een nadere productie werd door de Raad op 17 januari gunstig beschikt. Deze beschikking werd wederom in de vorm van een *appointement* weergegeven in de kantlijn van het verzoekschrift (*fiat ut petitur*). Zij werd tevens opgenomen in de notulen van de raadsvergadering waarin het verzoekschrift was ingebracht. In het procesdossier is een aan Mulder verleend afschrift van deze notulen opgenomen.

Interinement van het ten processe ingebrachte rekest

[Mulder H2]

'Rolle den 19 januarij 1757. Op Van Kervel. Van Kervel praesenteert requeste civiele, concludeert ten interinemente van deselve, na sijn forme en inhouden versoekende onder beneficie van dien te mogen produceeren het document daarinne vermeldt, maakende in cas van contradictie eijsch van kosten en levert van alles copie aan Nederburgh.

Rolle 9 februarij. Op Van Kervel. Nederburgh consenteert in het interinement van de requeste civiele, mitsgaders het product daarinne gemelt, behoudens sijn debath en mits van gelijken te mogen doen. Van Kervel versoekt dienvolgens het interinement. Den Raad fiat behoudens en mits ut supra.'

Op de rol van 19 januari presenteerde procureur Van Kervel het rekest civiel en concludeerde tot interinement daarvan, dat wil zeggen hij verzocht goedkeuring van het rekest en vroeg het daarin genoemde bewijsstuk te mogen produceren. Voor het geval de wederpartij zich tegen deze productie zou verzetten, werd geëist dat de kosten van dit procesincident voor diens rekening zouden worden gebracht. Een kopie van dit alles werd verstrekt aan de procureur van de wederpartij.

Op de rol van 9 februari stemde procureur Nederburg in met het interinement van het gepresenteerde rekest en met de productie van het daarin genoemde bewijsstuk. Wel hield hij zich – zoals te doen gebruikelijk – het recht voor om dit bewijsstuk aan te vechten en eventueel zelf ook nog stukken te produceren.

De Raad ging met alles akkoord en interineerde het rekest civiel. Mulder was nu behalve impetrant van een mandement van *appèl* tevens *requirant* van een rekest civiel (degene die een rekest heeft ingediend dat is goedgekeurd), Van de Wal behalve geïnthimeerde tevens *gerequireerde* (degene tegen wie een dergelijk rekest is ingediend).

Nadere productie van processtukken

[Mulder J]

Nadat het verzoek tot het mogen doen van een nadere productie was geïnterineerd, werd door Van Kervel het desbetreffende bewijsstuk geproduceerd. Deze productie vond, zo merkte hij op, eigenlijk ten overvloede plaats, ter weerlegging van de stellingen van de gedaagde.

Het nadere bewijsmateriaal betrof een afschrift van de verklaringen van twee getuigen, die op 6 december 1756 onder ede waren gehoord ten overstaan van schout en schepenen van Princenhage. De verklaringen waren afgelegd door Huijbregt Coomans en zijn echtgenote Johanna van de Raa, bij wie Michiel Wijnants en Diena Beckers een aantal jaren hadden ingewoond. In die periode waren Coomans en Van de Raa getuige geweest van een woordenwisseling tussen beide echtelieden omtrent een rekening betreffende rouwklleding.

Op de buitenzijde van het afschrift van de getuigenverklaringen zijn de leges vermeld die aan schout en schepenen ('heeren') moesten worden betaald in verband met het vervaardigen van dit afschrift.

Nota bene: Bij het presenteren van het bewijsstuk wordt Van de Wal aangeduid als 'gedaagde'. Blijkens de in het voorafgaande weergegeven kwalificaties van de respectieve procespartijen zou hij eigenlijk 'geïnthimeerde' moeten worden genoemd. De terminologie in dezen werd echter niet consequent gehanteerd. De Raad heeft in 1723 daarom getracht uniformiteit aan te brengen door voor te schrijven dat de rechters die het omstreden vonnis had gewezen 'geïnthimeerden' moesten worden genoemd en de tegenpartij 'gedaagde'. In de praktijk zijn deze voorschriften echter niet volledig doorgevoerd.

Inventariseren en fourneren van de nader geproduceerde processtukken

[Mulder G, K]

Op de rol van 17 februari 1757 diende Van Kervel namens de impetrant annex *requirant* de nader geproduceerde bewijsstukken – opnieuw onder inventaris – in bij de Raad. Daarbij verzocht hij het college om recht te doen, dat wil zeggen tot een uitspraak in het voorliggende geval te komen.

Nu de tweede inventaris in feite een aanvulling van de reeds eerder opgemaakte inventaris inhield, werd zij op de rugzijde aangeduid als *ampliatie* van inventaris.

Advertisement van rechten

[Mulder F, L; Van de Wal D]

'Advertisement van regten, gedaan maaken ende den Edelen Rade en Leenhove van Brabant en Landen van Overmaze overgegeeven, uijt den naam ende van wegens Hendrik Everwijn van de Wall, ... op ende jegens Fredrick Mulder, ...

Edele Mogenden Heeren. Uijt het geding in deeze zaak ter rolle van U Ed[ele] Mogende gehouden is bereijds evident, dat het praecise point 't welk tusschen partijen contenden ten alhier in reformatie in dispuut is, zig borneert in deze vrage, off de impetrant niet be-

hoort te worden verklaart bij het vonnis van praesident en scheepenen der stad Breda in d[at]o 17 maart 1756 alhier in quaestie, te wezen niet bezwaart. En gelijk de affirmative van deze vraag aan de zijde van den geintheimer word gesustineert, zoo zij 't hem permitteert, ter betoog van de gefundeetheit van 't gemelde vonnis, wat nader te demonstrenen deze twee poincten ...'

Na het voldingen van de zaak en het indienen van de processtukken stond het partijen vrij om nog een advertissement van rechten – ook wel deductie van rechten geheten – in te leveren. Een deductie of advertissement was een schriftelijk pleidooi, opgesteld door een advocaat en ingedeeld in een aantal artikelen, waarin de zaak nog eens werd uiteengezet en de stellingen van juridische argumenten werden voorzien.

In het onderhavige procesdossier is geen deductie van rechten van de impetrant aanwezig. Vermoedelijk heeft Mulder afgezien van de mogelijkheid een dergelijk geschrift in te dienen. In diens inventaris respectievelijk ampliatie van inventaris staat namelijk uitdrukkelijk vermeld dat er slechts een deductie zal worden overgelegd als zulks nodig wordt geacht ('is 't nood').

Namens Van de Wal is wel een advertissement van rechten ingeleverd, groot 37 bladzijden respectievelijk 333 artikelen, opgemaakt en ondertekend door advocaat Philippus van Swinden.

Aanwijzen van een raadsheer-rapporteur

Als alle processtukken, inclusief eventuele deducties of advertenties, eenmaal waren ingeleverd, wees de voorzitter van de Raad een raadsheer aan die op basis van deze stukken een samenvatting van de zaak diende te maken en rapport moest uitbrengen aan het voltallige college.

In de zaak van Mulder tegen Van de Wal werd op 15 maart raadsheer Johan Harmen Gerlacius als rapporteur aangewezen, waarna hem de proceszakken met stukken ter hand werden gesteld. Op de raadsvergadering van 19 april bracht Gerlacius rapport van de zaak uit.

Lezen der processtukken [notulen]

'April martis den 19. Frederik Mulder q.q. imp[etran]t van mand[emen]t van reformatie contra Hendrik Everwijn van de Wall n[omine] ux[oris] geintheimerde. In deeze zaake rapport gedaen en de stukken begonnen te leezen.

April mercuri den 20. Fredrik Mulder contra Hendrik Everwijn van de Wal. In deeze zaake gecontinueert.

April jovis den 21. Fredrik Mulder contra Hendrik Everwijn van de Wall. In deeze zaake gecontinueert.'

Nadat raadsheer Gerlacius zijn rapport aan de Raad had uitgebracht, werd, nog op diezelfde dag, een aanvang gemaakt met het lezen van de ingediende processtukken. Het lezen der stukken werd op 20, 21 en 22 april gecontinueerd.

1756
Mey
Jovis den 6
Praesentibus Omnibus
Johannes Camp woonagig Verroecht Commissie als landmeester
binnen de stad Herzogenbosch
De Raad Gommiteert den Heer van
Lair, ab examinandum
Maria Enschede minderjarige Verroecht een curator ad litem
jonge dochter, wonende te Breda
om haer te affteeren in het paffen
ren en teekenen van zaeken van taal
tuffen haer en Leonard Plagay, mits
gaders dat derelie curator ad litem
mogewerdengaanthorfeestomma
taontfangen zodanig gommavon
penningen, als by derelie verbaal zul
en werden bevingen, als mede omme
alle derelie teekeningen, aen de
suppl[icanten] einde daerint te verdy
bjaelt haer reets gemaakte
thulden, en verder te werden geem
poyeert tot haer verder onderhand
zo als zy zal oordeelen te behoren.
De Raad adjungeert de suppl[icanten] tot
curator ad litem Mr. Camp proffal
molograaf Juyen adv[ocat] te Breda
met autorisatie ten fine al
verzoegt
Johan Anthony Baron Verroecht mand[ement] van reformatie
van Patkul van Breda
van een appointement van
droffier, president Burger
meester en scheepenen
van Breda contra f. vander
p[er]k la p[er]t van te Breda artillerie
bij quabijente Breda
De Raad alvorens te diffponere
ordonneert de rep[re]sentare
jeerdens in daer te compareere
voor de Heeren van Breda en
verduin op maendag den 17 deelen
verzoekt mand[ement] van reformatie met
de clause van surheance van een von
nis van praesident en scheepenen der
stad Breda contra Hendrik Everwijn
van de Wal, ten dinst daer
Lair, n. u.
De Raad fiat mand[ement] van reforma
tie met de clause van surheance
ut petitur.
In deeze zaake gecontinueert
Mr. Henry Aernold Jaminet
contra
Jehenne Morfe

Afb. 6. Notulen van de raadsvergadering van 6 mei 1756.

Stemmen over de zaak; opstellen van een concept-vonnis

[notulen]

'April veneris den 22. Fredrik Mulder contra Hendrik Everwijn van de Wal. In deeze zaak gecontinueert, gevoteert en afgedaen.'

Toen het lezen der processtukken eenmaal was afgerond, werd op 22 april door de raadsheren over de voorliggende zaak gestemd en een beslissing genomen over de uitspraak daarin.

Gebruikelijk was dat de raadsheer-rapporteur nu een concept-vonnis opstelde en dat ter goedkeuring voorlegde aan de Raad. Eenmaal goedgekeurd zou dit het eindvonnis van het college worden.

Eindvonnis van de Raad van Brabant

[vonnisregister]

'In der zaake hangende voor den Raade en Leenhove van Brabant en Landen van Overmaze' tussen Frederik Mulder, wonende te Breda, weduwnaer en erfgenaam van zijne laat overleedene huijsvrouw Elizabeth Beckers, en in die qualiteit aangenomen hebbende de arrementen van den processe bevorens geventileert op den naam van hem Frederik Mulder als in huwelijck hebbende dezelfde Elizabeth Beckers, impetrant van mandament van reformatie met de clause van surcheance, en requirant van requeste civiele bij voorgaande appointment van deezen Raade geinterineert ter eenre, ende Hendrik Everwijn van de Wal, luitenant ten dienste van deser Landen, wonende alhier in den Hage, als in huwelijck hebbende Adriana Catharina de Bruijn, geintheerde en gerequireerde ter andere zijde; De Raad met rijpe deliberatie van raaden doorgezien en overwogende hebbende al het gene ter materie dienende was, en in deezen heeft konnen en mogen moveeren, doende recht, verklaart den impetrant bij het vonnisse van president en scheepenen der stad Breda in dato 17 maart 1756 alhier in quaestie te wezen niet beswaart, en condemneert den impetrant inde boete der folle reformatie, mitsgaders in de kosten van deeze instantie ter tautatie en moderatie van deezen Raade, aldus gedaan in 's-Gravenhage ... deezen 22 april 1757.'

Op 22 april 1757 deed de Raad van Brabant uitspraak in de zaak tussen impetrant annex requirant Mulder en geintheerde annex gerequireerde Van de Wal. In zijn vonnis verklaarde het college dat Mulder niet was bezwaard door het vonnis van de schepenbank van Breda van 17 maart 1756 en veroordeelde hem in de boete van de reformatie. Mulder werd voorts veroordeeld in de proceskosten van de tweede instantie, zoals deze zouden worden vastgesteld door de Raad ('ter tautatie en moderatie van deezen Raade').

Een einduitspraak van de Raad kon in twee vormen worden ingeschreven in een vonnisregister, namelijk in die van een dictum en in die van een geëxtendeerde sententie. In het eerste geval bevatte het vonnis enkel de beslissing van de Raad in het hem voorgelegde conflict. In het tweede geval waren tevens de feiten vermeld die aan deze beslissing ten grondslag lagen, zoals deze ten processe waren gepresenteerd door de partijen.³³ De rechtsregels die op de feiten van toepassing waren, werden

³³ Voor beide typen vonnissen zie ook C.H. van Rhee, *Litigation and legislation. Civil procedure at first instance in the Great Council for the Netherlands in Malines (1522-1559)* (Brussel 1997) 5; C.M.O. Verhas, *De beginjaren van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland ... tot onderhouding van de Politique ordre ende staet der Landen van Hollandt, Zeelandt, Vrieslandt...* (Den Haag 1997) 171-177.

419

7000

In der zaake hangende voor den Raade en Leenhove van Brabant en Landen van Overmaze tussen Frederik Mulder wonende te Breda weduwnaer en erfgenaam van zijne laat overleedene huijsvrouw Elizabeth Beckers, en in die qualiteit aangenomen hebbende de arrementen van den processe bevorens geventileert op den naam van hem Frederik Mulder als in huwelijck hebbende dezelfde Elizabeth Beckers, impetrant van mandament van reformatie met de clause van surcheance, en requirant van requeste civiele bij voorgaande appointment van deezen Raade geinterineert ter eenre, ende Hendrik Everwijn van de Wal, luitenant ten dienste van deser Landen, wonende alhier in den Hage als in huwelijck hebbende Adriana Catharina de Bruijn geintheerde en gerequireerde ter andere zijde. De Raad met rijpe deliberatie van raaden doorgezien en overwogende hebbende al het gene ter materie dienende was, en in deezen heeft konnen en mogen moveeren, doende recht verklaart den impetrant bij het vonnisse van president en scheepenen der stad Breda in dato 17 maart 1756 alhier in quaestie te wezen niet beswaart, en condemneert den impetrant inde boete der folle reformatie, mitsgaders in de kosten van deeze instantie ter tautatie en moderatie van deezen Raade, aldus gedaan in 's-Gravenhage bij de Heeren Franc van der Goot, Proff, David de den Wilhem Heere van waalwijk, Policum, en

Afb. 7. Eindvonnis in het proces van Frederik Mulder tegen Hendrik Everwijn van de Wal.

nimmer in het vonnis opgenomen, aangezien voor rechtbanken geen verplichting bestond om hun uitspraken te motiveren.³⁴

Van het onderhavige geval is enkel een dictum overgeleverd. In de marge van het vonnis is het verschuldigde rapportgeld vermeld (80 gulden). De hoogte van dit rapportgeld, dat moest worden betaald door de winnaar van de procedure, was afhankelijk van het werk dat de raadsheer-rapporteur en de overige raadsheren met de desbetreffende zaak hadden gehad.

Nota bene: In de onderhavige zaak is op één en dezelfde dag, 22 april 1757, de inhoud van het vonnis vastgesteld en dit vonnis ter terechtzitting uitgesproken. In zaken waarin het vaststellen en het uitspreken van het vonnis op verschillende dagen heeft plaatsgevonden, is dit aan het slot van het desbetreffende vonnis uitdrukkelijk vermeld ('aldus gedaan op...' respectievelijk 'gepronuntieerd op...').

Bronnen

Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant:

Inventarisnr. 788 (civiele procesdossiers), dossiernr. 3631.

Inventarisnr. 826 (register van vonnissen in civiele zaken 1740-1759), vonnisnr. 7000.

Inventarisnr. 98 (notulenregister 1756), pag. 69.

Inventarisnr. 99 (notulenregister 1757), pag. 3, 51, 53-55.

Inventarisnr. 746 (rol civiele zaken 1756).

Inventarisnr. 747 (rol civiele zaken 1757).

Inventarisnr. 1097 (register van gedistribueerde zaken 1726-1793), fol. 27.

Bijlage 1

Processtukken genoemd in de inventarissen van Frederik Mulder en Hendrik Everwijn van de Wal, impetrant respectievelijk geïntimeerde in de beroepszaak voor de Raad van Brabant. Tenzij anders vermeld, zijn genoemde stukken in het procesdossier aanwezig.

Inventaris van Frederik Mulder

- A Inventaris.
- B Procureurstelling.
- C Extract uit het vonnisregister van de schepenbank van Breda, houdende een afschrift van het vonnis van deze schepenbank van 17 maart 1756.
- D1 Mandement van reformatie.
- D2 Relas van de deurwaarder.
- D3 Notulen en dingtalen, houdende een afschrift van de notulen van de Raad inzake de geproduceerde conclusies van eis, antwoord, repliek en dupliek, het verzoek om een appointment dispositief teneinde de zaak op basis van de in te dienen processtukken te beëindigen, en de beslissing van de Raad op dit verzoek.
- E Extract uit de rol van de Raad, houdende een afschrift van de aantekeningen van de rolzitting van 1 december 1756 inzake het dienen van akten en munimenten.
- F Deductie van rechten (niet in het dossier aanwezig).
- G Ampliatie van inventaris.
- H1 Verzoek om een rekest civiel, en de beslissing van de Raad op dit verzoek.
- H2 Notulen en dingtalen, houdende een afschrift van de notulen van de Raad inzake het verzoek tot interimement van het rekest civiel, en de beslissing van de Raad op dit verzoek.
- J Getuigenverklaringen.
- K Extract uit de rol van de Raad, houdende een afschrift van de aantekeningen van de rolzitting van 19 januari 1757 inzake het indienen van nadere processtukken.
- L Deductie van rechten (niet in het dossier aanwezig).

Inventaris van Hendrik Everwijn van de Wal

- A Inventaris.
- B Procureurstelling.
- C Akte judicieel van gediend.
- D Advertissement van rechten.

³⁴ A.Fl. Gehlen, *In materie van appellatiën. Hoger beroep te Maastricht in de 16e-18e eeuw* (Maastricht 1998) 11; Ph. Godding, 'Jurisprudence et motivation des sentences, du moyen âge à la fin du 18e siècle' in: Ch. Perelman en P. Foriers, red., *La motivation des décisions de justice* (Brussel 1978) 37-67.

Bijlage 2

Chronologisch overzicht van de rol en de notulen in de zaak van Frederik Mulder tegen Hendrik Everwijn van de Wal.

Op de rol, die in beginsel op woensdag werd gehouden, staan in de rechterkolom steeds de partijen genoemd en een korte aanduiding van de proceshandeling die moet worden verricht. Als eerste wordt in beginsel de partij genoemd die deze proceshandeling moet verrichten. Dat betekent dat de ene keer de impetrant als eerste wordt genoemd, de andere keer de geïntimeerde. In de linkerkolom staat de naam van de procureur van de partij die een proceshandeling moet verrichten alsmede of er iets en zo ja, wat ter zitting is gebeurd. Voor Frederik Mulder treedt als procureur op Alexander van Kervel, voor Hendrik Everwijn van de Wal Bastiaan Nederburg.

In de notulen van de zittingen van de Raad staan de partijnamen daarentegen steeds in de linkerkolom en wordt rechts daarvan aangetekend wat er tijdens de zitting van de voltallige Raad is gebeurd. Deze zittingen konden in beginsel op elke dag plaatsvinden.

Datum zitting Raad	Linkerkolom	Rechterkolom
6 mei 1756	Mulder contra Van de Wal	Mulder verzoekt een mandement van reformatie met de clause van surseance van een vonnis van de schepengbank van Breda tegen Van de Wal optredend namens zijn vrouw. De Raad verleent het mandement van reformatie met de clause van surseance zoals gevraagd (fiat uit petitur).
Datum rolzitting	Linkerkolom	Rechterkolom
23 juni 1756	Het proces is overgebracht. Gedaagden stellen partij tegen partij. Van Kervel voor de impetrant en Nederburg voor de geïntimeerde verzoeken opening van de zaak. De Raad fiat. Van Kervel doet eis en concludeert pro ut in scriptis. Nederburg over en dag.	Mulder contra Van de Wal Opening te verzoeken en eis doen.
30 juni 1756	Van Kervel verzoekt inzage en kopie van de procuratie door de impetrant.	Mulder contra Van de Wal Verzoek doen.

7 juli 1756

Nederburg, aangezien de gestelde cautie voor de kosten van de wederpartij in reformatie te vallen, bij de impetrant op 11 mei 1756 bij akte voor schepenen van Breda gepasseerd, onvoldoende is, verzoekt dat de impetrant zal worden veroordeeld tot nadere en voldoende cautie voor deze kosten op straffe dat de reformatie desert zal worden verklaard cum expensis (met veroordeling in de kosten). Hij verzoekt verder inzage en kopie van de procuratie door de impetrant op procureur Van Kervel, met in geval van contradictie eis tot veroordeling in de kosten of tot andere veroordeling.

Mulder contra Van de Wal
Te antwoorden.

15 september 1756

Verstek Van Kervel.

Van de Wal contra Mulder
Te antwoorden op de verzoeken.

22 september 1756

Van Kervel zegt dat huis en erf bij akte voor schepenen van Breda gepasseerd en breder in de notulen van 7 juli genoemd en verbonden voor de kosten van de wederpartij, is getaxeerd op een waarde van minstens 1000 gulden en niet verder belast dan voor een bedrag van 600 gulden en stelt dat de cautie die door de impetrant is gesteld derhalve voldoende is om de kosten in reformatie daarop te kunnen verhalen. Hij levert daarom aan Nederburg een kopie van de akte van taxatie van het genoemde huis alsmede een kopie van zijn procuratie en geeft inzage in het verzoek van Nederburg gedaan op de rol van 7 juli te hebben voldaan. In geval van contradictie maakt hij eis van kosten.

Mulder contra Van de Wal
Te antwoorden op het verzoek.

20 oktober 1756	Verstek Nederburg	Mulder contra Van de Wal
27 oktober 1756	Nederburg verklaart alleen om gevoegswille met de verklaring en de overlevering ter rolle van 22 september door Van Kervel gedaan en met de gestelde cautie genoeg te nemen em daarom zijn verzoeken voor voldaan te achten. Voorts antwoordt hij in reformatie en concludeert pro ut in scriptis. Van Kervel verzoekt het doen van akte en persisteert voor repliek. Nederburg persisteert voor dupliek. De Raad fiat akte als verzocht.	Van de Wal contra Mulder Te repliceren op het verzoek van nader cautie.
3 november 1756	Nederburg verzoekt appointment dispositief om de zaak getermineerd te hebben ex eisdem actis. Van Kervel verzoekt dag.	Van de Wal contra Mulder Appointment dispositief te begeren.
17 november 1756	Nederburg verzoekt alsnog appointment dispositief om de zaak getermineerd te hebben ex eisdem actis. De Raad, gehoord Van Kervel, fiat.	Van de Wal contra Mulder Alsnog appointment dispositief te begeren.
1 december 1756	Van Kervel dient van akten en munimenten. Volgt op Nederburg. Nederburg dient van akten en munimenten. Is gedaan mede op Van Kervel.	Mulder contra Van de Wal Te dienen van akten en munimenten.
Datum zitting Raad	Linkerkolom	Rechterkolom
17 januari 1757	Mulder contra Van de Wal	Mulder verzoekt rekest civiel tot het doen van nadere productie in zijn zaak tegen Van de Wal met committimus van de Raad. De Raad fiatteert het rekest civiel met committimus ut petitur.

Datum rolzitting	Linkerkolom	Rechterkolom
19 januari 1757	Van Kervel presenteert een rekest civiel, concludeert tot interinement daarvan naar haar vorm en inhoud en verzoekt onder beneficie van dit rekest te mogen produceren het daarin genoemde document, makende in geval van contradictie eis van kosten.	Mulder contra Van de Wal Rekest civiel te presenteren.
2 februari 1757	Verstek Nederburg.	Mulder contra Van de Wal Te antwoorden op het rekest civiel.
9 februari 1757	Nederburg stemt in met het interinement van het rekest civiel en de daarin genoemde productie, behoudens zijn debat en mits hetzelfde te mogen doen. Van Kervel verzoekt vervolgens het interinement. De Raad fiat behoudens mits ut supra.	Van de Wal contra Mulder Te antwoorden op het rekest civiel.
17 februari 1757	Van Kervel dient van ampliatio van inventaris met de bijhorende stukken en verzoekt recht. Nederburg verzoekt insgelijks recht.	Te dienen van ampliatio van inventaris.
Datum zitting Raad	Linkerkolom	Rechterkolom
19 april 1757	Mulder contra Van de Wal	In deze zaak rapport gedaan en begonnen met het lezen van de stukken.
20 april 1757	Mulder contra Van de Wal	In deze zaak gecontinueerd.
21 april 1757	Mulder contra Van de Wal	In deze zaak gecontinueerd.
22 april 1757	Mulder contra Van de Wal	In deze zaak gecontinueerd, gevoteerd en afgedaan.

8 ARCHIEF EN TOEGANGEN

Het archief van de Raad van Brabant is toegankelijk gemaakt door middel van de volgende drie inventarissen:

W.M. Lindemann en Th.F. van Litsenburg, m.m.v. H.M.B. Jacobs, *Inventarissen van de Raad en het Leenhof van Brabant en de Landen van Overmaze te 's-Gravenhage (1586) 1591-1795, het Hof van Justitie en het Leenhof van Bataafs Brabant te 's-Hertogenbosch 1795-1802 en het Departementaal Gerechtshof en het Leenhof van Bataafs Brabant te Breda 1802-1811* (Rijksarchief in Noord-Brabant, Inventarisreeks nr. 29, 6 dln. 's-Hertogenbosch 1981).

W.M. Lindemann, *Analyses van de resoluties Raad van Brabant te 's-Gravenhage (1657-1795)* (Rijksarchief in Noord-Brabant, Inventarisreeks nr. 33, 's-Hertogenbosch 1984).

W.M. Lindemann en M. van de Wiel, *Indices op de leenboeken van het Leenhof van Brabant* (Rijkarchief in Noord-Brabant, Inventarisreeks nr. 35, 2 dln. 's-Hertogenbosch 1986).

Hiernaast geeft het Informatieblad *Raad van Brabant (1586/1591-1795)* van het Rijksarchief in Noord-Brabant informatie over deze toegangen en het gebruik daarvan.

Omdat de Raad van Brabant in Den Haag gebruik bleef maken van de instructies van zijn voorganger in Brussel zijn ook relevant:

E. Put, *Inventaris van het Archief van de Raad van Brabant. Deel 1, Archief van de griffies* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen nr. 256, Brussel 1995).

E. Put, *Inventaris van het Archief van de Raad van Brabant. Deel 2, Archief van de secretariaten* (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen nr. 280, Brussel 1999).

In deze inventarissen wordt regelmatig op verschillen tussen de beide Raden gewezen.

Voor een bestudering van de civiele rechtspraak van de Raad van Brabant zijn primair vijf bronnen van belang:

- 1 De civiele procesdossiers. In het met één nummer aangeduide dossier kunnen zich stukken van beide procespartijen bevinden, alsook stukken van de procedure in eerdere instanties die door de lagere rechter naar de Raad zijn overgezonden. In de archiefinventaris van de Raad van Brabant zijn de dossiers beknopt beschreven en voorzien van indices op persoons- en plaatsnamen.
- 2 De rolregisters. Deze registers vormen de agenda voor de rolzitting. Zij bevatten de schriftelijke neerslag van hetgeen op de rolzitting heeft plaatsgevonden.

- 3 De notulenregisters. Eerst vanaf 1681 is de Raad deze registers gaan bijhouden. Zij bevatten de aantekeningen van hetgeen tijdens de vergaderingen van de voltallige Raad is besproken en besloten.
- 4 De vonnisregisters. In de vonnisboeken zijn de tussen- en eindvonnissen van de Raad opgenomen. Tot 1721 werden civiele en criminele vonnissen in één en hetzelfde register opgetekend, daarna in gescheiden registers. Vanaf 1633 is er een speciaal register aangelegd voor vonnissen in communicatoire zaken.³⁵
- 5 De resolutieregisters. In deze registers zijn besluiten van de Raad van uiteenlopende aard – niet zijnde rolbeschikkingen of vonnissen – opgenomen. Tot deze resoluties behoren onder meer beslissingen genomen ter beëindiging van een geschil anders dan bij vonnis, en beslissingen genomen in het geval een vonnis niet wordt nageleefd.³⁶

Om een proces volledig te kunnen reconstrueren, kan men naast deze vijf diverse andere archiefbronnen raadplegen, zoals de registers van beschikkingen in rolzaken, de registers van de door de Eerste Presiderende onder de raadsheren gedistribueerde zaken, de registers van de door procureurs overgelegde zakken met processtukken en de door lagere rechters overgezonden dossiers van het proces in eerste aanleg, etcetera.³⁷

³⁵ Ook de vonnissen die de Raad heeft opgesteld in beroepszaken uit Staats-Vlaanderen zijn apart geregistreerd: RANB, Archief RvB, inv.nr. 834.

³⁶ Voor de verhouding tussen de vier genoemde soorten registers, zie nader Lindemann, *Resoluties*, p. I-VI. Arbitrale uitspraken werden niet in deze registers maar in een apart register opgetekend.

³⁷ Voor een volledig overzicht van de bewaard gebleven archivalia van de Raad, zie Lindemann en Van Litsenburg, *Raad van Brabant*, deel I, 61-94.

9 EIGENTIJDSE BRONNEN

De procedure-ordonnantie van 1558 is zolang zij van kracht was nooit in druk uitgegeven, maar was slechts in handschrift beschikbaar.³⁸

Van de procedure-ordonnantie van 1604 voor de Raad van Brabant verschenen diverse edities, zowel in Brussel als in Den Haag, te weten:

- bij Rutgeert Velpius (Brussel 1605),
- bij Huybrecht Anthoon Velpius (Brussel 1618),
- bij de weduwe Hillebrandt Jacobsszoon van Wouw (Den Haag 1633),
- bij de weduwe Huybrecht Anthoon Velpius en Marcel Anthoon Velpius (Brussel 1672).

Ook is de ordonnantie opgenomen in *Placcaerten en ordonnantien van Brabant* (10 dln. Antwerpen-Brussel 1648-1774) deel I, na p. 708 (aparte nummering).³⁹

Voorts was er de concept-instructie van 1662, die officieel nimmer rechtskracht heeft gekregen maar wel incidenteel werd gebruikt. Deze is slechts in handschrift bewaard gebleven.⁴⁰

Buiten bovengenoemde instructies zijn er nauwelijks eigentijdse bronnen voor de Raad van Brabant te Den Haag. Tot de weinige bronnen die er zijn, behoort een convoluut getiteld *Collectanea raeckende de practijk, stijl ende manier van procederen voor den rade en Leenhove van Brabant ende landen van Overmaeze* uit 1738.⁴¹

Als belangrijke bronnen voor de Raad in Brussel kunnen in de eerste plaats enkele handleidingen voor de procespraktijk worden genoemd, te weten:

J.E. Loovens, *Practijcke, Stiel ende maniere van procederen in Haere Majesteijts souvereynen Raede van Brabant, vermengelt met den Stiel Generaal van subalterne banken ende gerichten* (3 dln. Brussel 1745).

³⁸ De ordonnantie van 1558 is thans uitgegeven in *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas*, 2de reeks, deel VII, 279-335.

³⁹ Voor de Vlaamse beroepszaken gold de *Practijck, stijl en manier van procederen in Vlaemsche saeken* voor den Raad van Brabant, voor de revisie van deze zaken de *Practijck, stijl en manier van procederen in Vlaemsche revisien*. De datering van deze instructies, die slechts in handschrift zijn overgeleverd, is vooralsnog onbekend. RANB, Bibliotheek RvB, nr. 81.

⁴⁰ RANB, Archief RvB, inv.nr. 1099.

⁴¹ RANB, Bibliotheek RvB, nr. 16.

H. Loyens, *Tractatus de Concilio Brabantiae* (Brussel 1667).

Willem van der Tanerijen, *Boec van der loopender practijken der Raidtcameren van Brabant* (ingeleid en uitgegeven door Eg.I. Strubbe, Brussel 1952).

Daarnaast is er een tweetal bundels verschenen met becommentarieerde uitspraken van de Brusselse Raad:

P. Stockmans, *Decisionum Curiae Brabantiae sesquicenturia* (Brussel 1670).

G.A. de Wijnants, *Supremae Curiae Brabantiae decisiones recentiores* (Brussel 1744).

Van deze handleidingen en jurisprudentieverzamelingen werden in Den Haag vooral het commentaar van Loovens en – een enkele maal – de bundel van Stockmans gebruikt. Het werk van Van der Tanerijen was niet gedrukt en daardoor bij de Raad in het noorden niet bekend.

10 LITERATUUR

Een aantal instructies voor de Brusselse en Haagse Raad van Brabant is door de vakgroep rechtsgeschiedenis van de Katholieke Universiteit Brabant verzameld in twee in eigen beheer uitgebrachte bundels, te weten:

P.J. van den Boogaard, *Regelingen voor, door en met de Soevereine Raad van Brabant te Brussel* (Tilburg 1985).

P.J. van den Boogaard, *Regelingen voor, door en met de Staatse Raad van Brabant te 's-Gravenhage* (Tilburg 1986).

Het eerste onderzoek naar de Staatse Raad van Brabant werd in de vorige eeuw gedaan door J.J.F. de Jong van Beek en Donk, die op dit onderwerp promoveerde met de dissertatie *Bijdrage tot de geschiedenis van den Raad en Leenhove van Brabant en den Landen van Overmaze 1591-1795* (Utrecht 1857).

Eerst na de publicatie van de inventaris van de Raad van Brabant in 1981 werd opnieuw onderzoek verricht naar dit rechtscollege. Dit onderzoek mondde uit in een drietal congresbundels:

Colloquium Raad van Brabant. 16 en 17 september 1983 's-Hertogenbosch, in: *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 2 (1985) 1-128.

Th.E.A. Bosman, J.P.A. Coopmans en B.C.M. Jacobs, red., *De Staatse Raad van Brabant en Landen van Overmaze in tweede termijn. Colloquium gehouden te Tilburg, 7 april 1988* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 4, Assen-Maastricht 1989).

B.C.M. Jacobs en P.L. Nève, *Hoven en Banken in Noord en Zuid. Derde colloquium Raad van Brabant, Tilburg, 30 en 31 januari 1993* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 7, Assen 1994).

Verdere gegevens omtrent oprichting, competentie en procesgang vindt men in:

E.J.M.F.C. Broers, *Beledigingszaken voor de Staatse Raad van Brabant 1586-1795* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 9, Assen 1996).

B.C.M. Jacobs, 'Communicatoir procederen' in: A.M.J.A. Berkvens en G.H.A. Venner, red., 'Om daarmee vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen'. *Rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.Fl. Gehlen* (Maastricht 1998) 125-139.

B.C.M. Jacobs, 'De stijl van procederen van de Raad Brabant' in: D. Heirbaut en D. Lambrecht, red., *Van oud en nieuw recht. Handelingen van het XVde Belgisch-Nederlands Rechtshistorisch Congres* (Gandais. Ontmoetingen met Recht I, Antwerpen 1998) 105-121.

Functionarissen verbonden aan de Raad komen naar voren in:

Th.E.A. Bosman, 'Indien de deugd op aard ook nu nog luister teelt...' Biografische schets van Andries Hessels, diplomaat en raadsheer' in: Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabandts recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 5, Assen-Maastricht 1990) 21-34.

Th.E.A. Bosman, 'Een "oude" Raad in een nieuwe staat? De beginjaren van de Staatse Raad van Brabant', *Bijdragen tot de Geschiedenis* 75 (1992) 153-171.

R.M. Sprenger, 'De advocaten bij de Staatse Raad van Brabant in de achttiende eeuw. Een verkenning', *Noordbrabants Historisch Jaarboek* 10 (1993) 122-152.

Civiele rechtszaken die voor de Raad van Brabant hebben gediend, worden behandeld in:

E.J.M.F.C. Broers, 'Grenzen tussen rechtmatigheid en onrechtmatigheid. De rechtspraak van de Staatse Raad van Brabant inzake schending van subjectieve rechten door de lagere overheid' in: Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabandts recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 5, Assen-Maastricht 1990) 53-64.

E.J.M.F.C. Broers, 'Bezint eer je bemint. De rechtspraak van de Staatse Raad van Brabant inzake eenzijdige verbreking van trouwbeloften' in: A.M.J.A. Berkvens en G.H.A. Venner, red., 'Om daarmee vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen'. *Rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.Fl. Gehlen* (Maastricht 1998) 85-93.

E.J.M.F.C. Broers, 'Flos mihi dos. De rechtspraak van de Staatse Raad inzake defloratie' in: B.C.M. Jacobs en E.C. Coppens, red., *Een Rijk Gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève* (Nijmegen 1998) 43-58.

B.C.M. Jacobs, 'De rechter voor het gerecht' in: B.C.M. Jacobs en E.C. Coppens, red., *Een Rijk Gerecht. Opstellen aangeboden aan prof. mr. P.L. Nève* (Nijmegen 1998) 215-235.

F.W.M. de Koning-Klaassen, 'De Berugte Zaake'. *Amor en Justitia in achttiende-eeuws Breda* in: Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabandts recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 5, Assen-Maastricht 1990) 149-163.

O.E. Tellegen-Couperus, 'Catharina van Campen en de Blokken van 's-Hertogenbosch' in: Th.E.A. Bosman e.a., red., *Brabandts recht dat is... Opstellen aangeboden aan prof. mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar in de Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant* (Brabantse Rechtshistorische Reeks 5, Assen-Maastricht 1990) 275-287.

Meer algemene bronnen voor de bestudering van de rechterlijke organisatie en het civiele procesrecht in Noord-Brabant zijn:

M.W. van Boven, 'Bestuur, rechtspraak en notariaat' in: W.A. van Ham, J.G.M. Sanders en J. Vriens, red., Noord-Brabant tijdens de Republiek der Verenigde Nederlanden, 1572-1795. Een institutionele handleiding ('s-Hertogenbosch-Hilversum 1995) 76-127.

M.J.H.A. Lijten, Het burgerlijk proces in stad en Meierij van 's-Hertogenbosch 1530-1811 (Brabantse Rechtshistorische Reeks 2, Assen-Maastricht 1988).

Weliswaar betrekking hebbend op de Brusselse Raad maar onmisbaar voor bestudering van de Haagse Raad zijn:

A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant. Histoire, Organisation, Procédure* (3 dln. Brussel 1989-1992).

Ph. Godding, *Le Conseil de Brabant sous le règne de Philippe le Bon (1430-1467)* (Brussel 1999).

A. Uyttebrouck, *Le gouvernement du duché de Brabant au bas moyen âge (1355-1430)* (2 dln. Brussel 1975).

11 GLOSSARIUM

apostille	kantbeschikking, beslissing van de rechtbank op een gedaan verzoek in de marge van het verzoekschrift
advertissement van rechten	schriftelijk pleidooi, zie ook deductie van rechten
advocaat	juridisch adviseur
akte judicieel van gediend	schriftelijke verklaring van de rechtbank dat processtukken zijn ingeleverd
ampliatie van inventaris	aanvulling van de inventaris met processtukken
appèl	beroep op een hogere rechtbank om de zaak opnieuw te behandelen, waarbij de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank wordt opgeschort
appointment	beschikking
appointment dispositief	beschikking van de rechtbank omtrent de verdere instructie van de zaak
arrementen van het proces aannemen	het vervolgen van een proces door de erfgenamen van een overleden procespartij
cautie	zekerheidstelling
clause van surseance	clause in een mandement waarbij uitstel van de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank wordt verleend
clause van inhibitie	zie clause van surseance
committimus	opdracht aan een rechtbank om van een zaak kennis te nemen
conclusie van eis	vordering in rechte
conclusie van antwoord	verweer tegen de eis
conclusie van repliek	weerlegging van het antwoord
conclusie van dupliek	reactie op de repliek
conclusie van tripliek	reactie op de dupliek
conclusie van quadrupliek	reactie op de tripliek
contumax-verklaring	verklaring door de rechtbank dat iemand na herhaalde oproepen niet in rechte is verschenen
deductie van rechten	schriftelijk pleidooi, zie ook advertissement van rechten
default	verstek bij niet verschijnen op de rechtsdag

dienen van akten en munimenten	overleggen van de proces- en bewijsstukken aan de rechtbank, zie ook <i>fournieren der processtukken</i>
dictum	uitspraak van de rechtbank houdende de namen en hoedanigheden van de procespartijen en de beslissing in de zaak
dictumboek	register van dicta
<i>domicilium citandi et executandi</i>	formele woonplaats waar processtukken aan iemand kunnen worden uitgebracht
exceptie declinatoire	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces niet voor deze rechtbank mag worden gevoerd
exceptie dilatoire	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces niet op dit tijdstip mag worden gevoerd
exceptie peremptoire	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces geen doorgang mag vinden
<i>fournieren der processtukken</i>	inleveren van de processtukken opdat recht kan worden gedaan, zie ook dienen van akten en munimenten
gedaagde	– wederpartij in een proces – rechtbank van de eerste aanleg die in een beroepsprocedure wordt betrokken
geëxtendeerde sententie	uitspraak van de rechtbank houdende de namen en hoedanigheden van de procespartijen, de voorgevallen feiten, het procesverloop, een keuze uit de stellingen van partijen en de beslissing in de zaak
geïntimeerde	– wederpartij in hoger beroep – rechtbank van de eerste aanleg die in een beroepsprocedure wordt betrokken
gerequireerde	partij tegen wie in rechte een verzoek is gedaan
impetrant	verkrijger van een mandement
intendit	eis met stellingen en bewijzen in een verstekprocedure
interinement	goedkeuring
inventaris	lijst van processtukken
<i>litiscontestatio</i>	moment waarop eis en antwoord zijn uitgebracht en het rechtsgeding feitelijk een aanvang neemt
mandement van daagsele	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden
mandement van daagsele ex superabondantie	laatste bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van verstek
mandement van daagsele in cas van appel	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van appel
mandement van daagsele in cas van reformatie	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van reformatie

memorie	schriftuur waarin de stellingen van een procespartij met juridische argumenten worden gestaafd
middelen	bewijzen
notulen	verslag van een vergadering
<i>omisso medio</i>	hoger beroep met overslaan van de eigenlijk bevoegde rechtbank
<i>privilegium reformationis</i>	voorrecht van reformatie
procuratie	volmacht van een procespartij aan een procureur
procureur	vertegenwoordiger van een procespartij in rechte
reformatie	beroep op een hogere rechtbank om de zaak opnieuw te behandelen, waarbij de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank niet wordt opgeschort
rekest	verzoekschrift
rekest civiel	verzoekschrift om proceshandelingen te mogen verrichten waarvoor de termijn is verstreken
relaas	verslag
reproches	geschrift met bezwaren tegen door de wederpartij geleverde bewijzen
requirant	– verzoeker – partij wiens verzoek door de rechtbank is goedgekeurd
rescribent	verweerder in een communicatoire procedure
rescriptie	verweerschrift in een communicatoire procedure
rol	lijst van zaken die op een rechtszitting worden behandeld
salvatiën	geschrift ter ondersteuning van de eigen bewijzen
sententie interlocutoir	tussenvonnis
suppliant	– verzoeker – eiser in een communicatoire procedure
toon	bewijslevering door middel van getuigen